

У 755/1927
ФС Б 20

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

Д. БАЛИКА

**ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ДРУКІВ
ЗА СОЦІАЛЬНИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ**

КИЇВ 1927

КРАТКИЙ ПАСПОРТ КНИГИ

Шифр РС Ч 455. А. Ч. Б. 20 Инв. № 2432945

Автор Д. Башма

Название Трохмасифкацито

дружів да соу пракасерким.

Место, год издания Київ, 1927р.

Кол-во стр. 35. [1]с.

- " - отд. листов _____

- " - иллюстраций _____

- " - карт _____

- " - схем _____

Том _____ часть _____ вып. _____

Конволют _____

_____

_____

Примечание: Авторграф на

титуревской листі

19.07.99 Л -

Многоуважаемому
проф. Серотинко

2 / 1927
VII

А. Старица

В49364

УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ КНИГОЗНАВСТВА

Д. БАЛИКА

ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ДРУКІВ
ЗА СОЦІАЛЬНИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

КИЇВ — 1927

Відбитка з „Бібліологічних Вістей“ № 1 за 1927 р.

Київський Окрліт № 2689.
Держтрест „Київ-Друк“,
1-ша фото-літо-друкарня.
Зам. № 1714—300.

Про класифікацію друків за соціальним призначенням.

Можна вважати, що питання про класифікацію друків за соціальною ознакою є вже на часі. Тепер можна зробити підсумок тій роботі над класифікацією за соціальною ознакою, яку раніше робили та й завжди роблять. Склалися, напр., реєстри та покажчики літератури на політичні теми для різних груп читачів р. 1905; в 80-і роки ХІХ ст. Алчевська та гурток учительок недільних шкіл у Харкові накреслили реєстри рекомендованих книг для різних груп читачів „Что читать народу“; Янжул, М. О. Рубакин, І. В. Владиславлев, цілий ряд бібліографів практично (а Рубакин і теоретично) запровадили цю проблему та її узаконили в своїх працях. Особливо після жовтневої революції р. 1917 збільшилася кількість рекомендаційних покажчиків з такою класифікацією: книги для робітників, для селян, для кустарів, література для піонерів, для комсомольців і т. п., і т. п. Ми маємо реєстри з найрізноманітніших питань: і соціальні знання, і література, і мистецтво, й інші питання. В багатьох часописах, в каталогах видавництва, в газетній рекламі все частіше й частіше мають на увазі не „взагалі“ читача, а певні кола читачів. В рецензіях, під час оцінки книги, рецензент майже завжди відзначає не тільки відповідність змісту книги фактам життя, що оточує, не тільки ґрунтовність, науковість або не-науковість роботи, ідеологію автора і т. п., але й соціальну обумовленість книги та соціальне призначення—для яких саме груп, кол читачів призначав книгу автор і видавець і для кого книга буде найбільш придатною. Отже в первісному вигляді такий підход до класифікації книг зустрічався й раніше, він не новий в практиці видавничої та бібліотечної роботи, практиці бібліографії рекомендаційної та бібліографії критичної, але питання про систематичне запровадження такої класифікації, питання про будову одноманітної схеми, про термінологію, єдину для всіх категорій книжкових робітників, порушується тільки тепер, коли воно остільки, на часі що й Українська Книжкова Палата, в „Літопису Українського Друку“¹, і Книжкова Палата РСФРР² впровадили цю класифікацію навіть в бібліографію реєстраційну. Загальноживаний розподіл друків за змістом, розподіл книг за різними рубриками тої чи іншої класифікаційної системи (Брюне, децимальної, Броуна, Кетера й т. п.), мабуть, не задовольняє, він вже недостатній; мабуть, тепер потрібна, поруч з класифікацією „за змістом“, ще й класифікація „за читачем“, класифікація за читачівськими групами, для яких призначено твір. Звідси виникає необхідність домовитися про точну термінологію, про точне найменування всіх груп читачів, і, головне, про те, за якою ознакою ці групи

¹ „Літопис Українського Друку“, Харків, за 1925 і 1926 рр.

² Статистичні зведення Книжкової Палати РСФРР в 1924, 1925 та 1926 рр., а також „Книга в 1924 г. в СССР“, изд. „Сеятель“, М., 1925, статті Яницького і Боровського, в яких подано класифікацію друків за соціальним призначенням.

створювати, тому що ту термінологію, яка має місце в попередю згаданих покажчиках, підход до того, як ту або іншу літературу рекомендувати, яким шарам, групам і т. п., навіть у багатьох шановних бібліографів і в таких установах, як Українська й Російська Книжкові Палати, розроблено не чітко, не погоджено, і це може тільки плутати і читачів, і педагогів, і бібліотекарів.

Розглянемо ж докладно як основні завдання цього далеко не нового роду класифікації в видавничій, бібліотечній та бібліографічній роботі, так і ті реальні форми, в яких класифікацію за соціальним призначенням варто було би, на нашу думку, виявити.

Розділ I.

1. Видавництво та класифікація за соціальним призначенням.

У видавничій роботі, за словами М. М. Брендстеда¹, бібліографія, як описова наука, набуває ваги та характеру нормативної теорії, активної та живої своїми завданнями. Саме для видавничої діяльності і в наслідок її виявляється з одного боку та частина бібліографії, яка полягає в рецензіях, відзивах і критичних оглядах—„публіцистична“ або краще „критична“ бібліографія; з другого боку—є ще й інша можливість оцінки видавничої діяльності, де бібліографія має окрім посередницької ролі ще керівниче та створююче значіння. На наш погляд, це є бібліографія за соціальним призначенням. „Всяка книга, яку пропонують читачеві, як би її просто не було написано, являє з себе живу ланку єдиного ланцюга наукових або художніх ідей. Завдання видавництва, як органу розповсюдження наукового, прикладного або художнього знання, полягає не тільки в тому, щоби показати читачеві, яке місце займає книга, яку пропонують читачеві в загальній системі даного предмету, але й дати також фактичну можливість підійти до цієї системи, відповідно до інтересів і запитів читача. Для видавництва, що обслуговує найширші народні кола читача, завдання це набуває особливої ваги“... „Завдання всякого видавництва не обмежуються тільки ролю посередницького капіталу між автором-виробником та читачем-споживачем, але мають своє спеціальне призначення бути регулятором підчас руху того або іншого творчого процесу ідей, відіграючи одночасно з цим ролю одного з чинників народньої освіти“. За твердженням Брендстеда, яке він зробив на сторінках „Библиографических Известий“ сім років тому—р. 1920—„видавнича діяльність є по суті своїй процес двобічний; важливо не тільки випродукувати на світ яку-небудь літературну цінність, але й виправдати її, передбачаючи задалегідь можливість подібного виправдання, та знайти відповідні засоби до її здійснення. Всякий літературний твір, що вийшов з друкарського варштату, містить в собі лише потенціально, внутрішню цінність, як продукт певної творчості. Щоби надати актуальну, дійсну цінність, слід належним чином його комусь призначити та відповідно скерувати. Всяка книга, якою-б не була її цінність, має на увазі свого певного читача, що найбільш відповідає як змістові, так і формі викладу

¹ Див. „Библиографические Известия“, журнал, издаваемый Русским Библиографическим Обществом при Моск. Университете, 1920, №№ 3—4, стор. 35-38.

самої книги“... „Для виправдання літературної цінности, ц. т. для того або иншого розповсюдження даного твору, слід передбачати заздалегідь можливість подібного виправдання“... Передбачати заздалегідь—це означає обраховувати запити та інтереси читачів і регулювати і попит і продукцію.

Аналогічну думку про бібліографію за соціальним призначенням ще раніше, ніж це було висловлено в Російському Бібліографічному Товаристві, провадив Поль Отле в „La sociologie bibliographique“ („Le mouvement sociologique international“, грудень 1908 р.), а також в статті „Майбутнє книги та бібліографії“ („Bulletin de l'Institut International de Bibliographie“, XVI, р. р. 291—296. Російський переклад проф. А. П. Казанського в „Библиографических Известиях“, 1918, № 3—4) і в секції бібліопсихології Міжнародного Бібліографічного Інституту¹; також треба згадати ряд праць проф. Ad. Ferrière в „Archives de Psychologie“, „L'Education“ і „L'Essor“.

Питання про систематичне запровадження подібної бібліографії, про класифікацію книжкової продукції за соціальним призначенням, про будову схеми такої класифікації є особливо важливим в нашій Радянській Республіці; воно виникло в наслідок прагнення створювати книгу з певним цілевим установам, а також і розраховану на масового читача; воно виникло також в наслідок потреби запровадити плановість в видавниче виробництво². На завдання Відділу Друку ЦК ВКП(б), Книжкова Палата щорічно в своїх статистичних працях переводить облік друку за соціальним призначенням (так було в рр. 1924, 1925 і 1926). Підставою за-для обліку були схеми, складені à priori, керуючися не вивченням читачів, а якимись спостереженнями та випадковими нотатками в різних журналах. Книжкова Палата РСФРР пропонує такі рубрики для розподілу літератури за соціальним призначенням:

I. Масова література. 1) Селянська література. а) соціально-політична, б) кооперативна, в) науково-популярна, г) сільсько-господарча д) довідна, е) инша. 2) Робітнича література. а) соціально політична, б) кооперативна, в) науково-популярна, г) професійна. д) виробнича, е) инша. 3) Решта масової літератури. II. Дитяча література. III. Юнацька література. 1) юнацька, окрім піонерської, 2) піонерська. IV. Література для молоді. а) для молоді, окрім комсомольців, б) комсомольська.	V. Учбова література, окрім вузівської. 1) для шкіл I ступня, 2) для шкіл II ступня, 3) для технікумів та фабзавучів. VI. Учбова література для вузів. VII. Шкільна література для самоосвіти. VIII. Література для спеціалістів (науково-дослідного характеру). IX. Література для практичних робітників (виробничо-технічна література, військова і т. п.). X. Партійна література. XI. Професійна література. XII. Кооперативна література. XIII. Відомча література. XIV. Довідна література. XV. Решта літератур (з певним читачівським установам або розрахована на незначні читачівські групи).

Для періодичних видань: журнали: 1) загального характеру, 2) робітничі загальні, 3) робітничі для окремих виробництв, 4) селян-

¹ Section de la Psychologie Bibliologique, fondé en 1916 a. par L'Institut J. J. Rousseau (Genève) et L'Institut International de Bibliographie (Bruxelles).

² Тези доповідів „Классиф. печатн. произв. по социальн. назн.“ Д. А. Балики та О. О. Боровського в книжці „II Всеросс. Библиограф. С'езд. Тезисы к докладам“, М., 1926.

ські, 5) юнацькі, 6) дитячі, 7) партійні, 8) професійні, 9) кооперативні, 10) військові, 11) для наукових спеціалістів, 12) для спеціалістів-практиків, 13) адміністраційні, 14) довідні, 15) для самоосвіти, 16) різні. Газети: 1) загального характеру, 2) робітничі загальні, 3) робітничі для окремих виробництв, 4) селянські, 5) юнацькі, 6) дитячі, 7) партійні, 8) професійні, 9) кооперативні, 10) військові, 11) адміністраційні, 12) довідні, 13) різні¹.

Книжкова Палата УСРР в „Літопису Українського Друку“ в 1925 р. та в 1926 р. вживала класифікацію за соціальним призначенням зовсім иншу, вживала не лише для статистики, але й в реєстраційній бібліографії. Книги, що виходять на Україні, розподіляються в „Літопису Українського Друку“ за-для допомоги читачеві так, що знайти потрібну книгу, а книзі відповідного читача можна за такими відділами, рубриками соціального призначення:

I. Масова література: література для широкого масового читача, починаючи від тих, що скінчили курс ліквідації неписьменности, до масовика-партійця. Сюди увиходить література, що популяризує яку-небудь галузь знання, те, що призначено не для спеціалістів в даній галузі. Сюди ж і спеціальні бібліотечки та серії для селян для робітників, для червоноармійців, для комсомольців, для партійців ленінського призову і т. п. Також і література для самоосвіти, але неучбового характеру.

II. Художня література: література для читачів різної підготовки.

III. Дитяча література: видання для маленьких (книжки-образи), видання для дітей шкільного віку, для „жовтенят“ та „юних ленінців“.

IV. Учбова література: підручники для шкіл всіх типів, крім ВУЗ'ів. Підручники для самоосвіти.

Примітка: Сюди не долучено твори, які не визнано за підручники, але які можна використовувати також і для шкільної роботи. Такі книги зазначаються в інших розділах (напр., в дитячій або масовій літературі).

V. Методологічна література: література для керівників, робітників соціалу та профосу (вихов., вчителів), робітників політосвіти (агітаторів, пропагандистів, робітників клубної, бібліотечної та музейної справи і т. п.). Література з питань педагогіки, в справі організації народньої освіти, методики, підручний матеріал (зразки, лекції, матеріал для оповідання дітям, матеріал для клубів).

VI. Література для кваліфікованого читача: науководослідча та науково-довідна література. Підручники для ВУЗ'ів. Література для спеціалістів, яка вимагає спеціального підготовання та спеціальних знаннів. Критична література.

VII. Офіційно-документальна література: офіційні видання відомств і державних установ, партійних, кооперативних, професійних та інших громадських організацій, комерційних фірм і т. п. Офіційні матеріали адміністраційно-правного характеру (закони, розпорядження, постанови), матеріали відчитного характеру (протоколи засідань, відчити, баланси), матеріали внутрішньо-службового характеру, статuti, регламенти, службові інструкції, професійні розпорядження, кошториси і т. п. неофіційні видання адміністраційного та правного змісту.

¹ Рубрики подано на підставі схеми розподілу літератури за соціальним призначенням, якими користувалася Книжкова Палата РСФРР в 1926 р. Див. „П'єтерос. Библиографич. С'езд. Тезиси к докладам“, М., 1926, стор. 14—15.

Примітка: Статистичні та бібліографічні видання програмово-методичного характеру, повідомлення наукових і досвідних установ, як-що вони не мають вузько внутрішнього значіння, увіходять не в цей відділ, а в інші, в залежності від їх призначення.

VIII. Різні видання: видання, що не увіходять ні до однієї з зазначених груп. Довідні видання (адресові книги, записні, книжки-календарі), видання рекламіві (плакати, прейс-куранти, проспекти), „типові“ видання (анкети, робітничі книжки, зразкові статuti та умови договорів), богослужбові видання (молитовники) і т. п.

2. Класифікація за соціальним призначенням та бібліотечна справа.

Звичайно, рід класифікації, що ми його розглядаємо, потрібний не лише для видавництва, не лише для планування видавничої роботи Відділом Друку, не лише для того, щоби Відділ Друку з статистичних таблиць знаючи, що виходить і у якому відсотковому співвідношенні, регулював видавничу справу. Вона потрібна не тільки для видавничої справи, для організаційного регулювання книжкової продукції, навіть і не для вивчення еволюції книжкової продукції з погляду її суспільної ваги та історії, що, звичайно, також є принагідним і цілком здійснимим¹. Класифікація за соціальним призначенням потрібна також і для практичного використання бібліографії, зокрема для бібліотечної справи. Вона доповнює опис книги вказівкою на її суспільну обумовленість, поширює бібліографію (а також і каталоги) в бік цільової інформації читача. В. Гофман в Німеччині створив каталоги для низки груп населення. Новий читач СРСР (та й не тільки СРСР, але й Німеччини, й Америки), не задоволений традиційними способами бібліографічного опису та каталогізації, і сам зазначає необхідність поруч з класифікацією децимальною з характеристикою змісту, ще й наближення книги до себе. Досвід СРСР, Німеччини (В. Гофман), Америки підтвержує, що вичерпуючий опис книги не може обмежуватися її формальним боком, або навіть вказівкою змісту, як це практикувалося досі. Треба взяти на увагу та показати її суспільну обумовленість та цільове устанавлення, і, перш за все, взаємодію з головним фактором, що визначає її долю, з читачем². Ні в якому разі не маємо на думці тут заперечувати яку-небудь існуючу вже систему каталогізації, ні в якому разі не маємо на думці стверджувати, що новий вигляд класифікації покликано замінити всі попередні. Треба класифікацією за соціальним призначенням доповнити ті системи, які існують, треба допомогти читачеві, різним читачівським групам зорієнтуватися в книжковому морі, розібратися в численних бібліотечних каталогах і покажчиках³. Труднощі, що відчувають читачі, підбираючи для себе книгу, так-само, а можливо що й ще більше, відчувають педагоги, книжкові робітники, бібліотекарі що-до тих, ким вони керують. Саме ці труднощі й примушують замислитися, чи є можлива нова від-

¹ Див. „Книга в 1924 году в СССР“, М., изд. „Сеятель“, 1925.

² Л. Троповський на I Всерос. Бібліогр. З'їзді. Пор. Schneider. Handbuch der Bibliographie; Zivny та інші. На Україні—Українська Книжкова Палата в „Літопису Українського Друку“, Харків, 1925, № 1.

³ Відзначаємо статтю: А. Покровського „Чего хотят библиотекари от библиографов“ („Книгоноша“, 1924, № 44—45) і статтю М. „Теория или практика?“ (там-таки). Також В. Гофман та його каталоги для різних груп населення, на підставі вивчення читачів, стаття: Ю. Эйгер. „Новейшее направление в библиотечном деле Германии“ („Красный Библиотекарь“, 1923, № 2—3).

міна класифікації по-за звичайною систематикою, користуючись розподілом матеріалу не лише в розрізі системи знань, або за абетковою чи предметовою ознакою? Яким чином ще ближче наблизити книжкову продукцію безпосередньо до самого читача? Як ввести читача в знання книг для нього придатних? Що до цього, то в СРСР робилося й робиться багато спроб. На жаль, кожний дозволяє собі створювати ту чи іншу класифікацію, з'єднуючи доволі часто цю класифікацію в найрізноманітніших напрямках з систематикою, з абетковим і предметовим розподілом; соціальну ознаку з психологічною ознакою і т. д. і т. д. Як-що у Рубакина—чітке психологічне установа, і в „Практике Самообразования“ (вид. „Наука“, Москва, 1914 р.) дано психологічні формули 600 найважливіших книг, а в його „L'organisation scientifique du travail intellectuel et l'organisation professionnelle dans ce domaine d'apres la methode bibliopsychologique“ („Bulletin de l'Institut International de Bibliographie“, 1924, Sept.-Octobre)—дано бібліопсихологічні формули для кількох книг, сотні цілком неможливих систем існують зараз в каталогах і рекомендаційних реєстрах у бібліотекаря, в бібліографічних покажчиках, в каталогах і бюлетенях видавництва. Не об'єднані ніяким спільним планом (див., напр., системи класиф. книг для дитячого читання, а для загальної продукції—систему проф. Л. Ільїнського і т. п.), ніяким одним напрямком, ніякою теорією—вони є найкращий зразок хаотичности як в своїх схемах груп, так і в індексах соц. призначення. Вони ведуть до неекономного використання книг, зовсім не зберігаючи сили та часу читача.

Комплектування бібліотек також як і каталоги тісно сполучено з вивченням запитів читачів, базується на облікові місцевих особливостей і читачівських груп. Кожна соціальна група та група за віком на селі, в місті, на передмісті, або в загальноміській бібліотеці, ставить до книги свої вимоги. Нормальний каталог книг для комплектування буде збудовано, користуючися якоюсь-то класифікацією, що відрізнятиметься від систематики за змістом або за формою. За проектом Головополітосвіти РСФРР (1926 р.) масова міська бібліотека відокремлює, напр., такі основні групи читачів, що відрізняються одна від одної тим, що в „них різний підхід до книг і що до кожної з них ГПО має іншу мету: А) діти; Б) учні старших класів II ступня, технікумів, робфаків, радпартшкіл II ступня, ВУЗ'ів і гуртків—профосвіти, політграмоти, виробничих і т. п. і т. п.; В) актив радянських, партійних і професійних робітників; Г) робітники, що займаються фізичною працею; Д) робітниці та жінки робітників; Е) ремісники, кустарі; Є) селяни; Ж) службовці та члени їх родин. За ступнем підготовки читачів пропонують розбити на 5 розрядів: I^о. малописьменні; I. починаючі; II. середньої підготовки; III. цілком підготовані; IV. читачі-спеціалісти, що ґрунтовно знають свій предмет. Реєстр книг для комплектування, напр., „Питання праці в СРСР“ складено відповідно до перелічених 8 груп та беручи на увагу, крім того, ступінь підготовки читачів. Кожна книга має індекс соціального призначення, до якого увіходить позначення групи читачів (А, Б, В, Г, Д, Е, Є, Ж), ступня підготовки (I^о, I, II, III, IV) та типу книги (а, б, в, г)¹, напр.,

1. Д. Антошкин. Короткий нарис професійн. руху в Росії. [Б-II-в]

2. Балабанов. Нариси з історії робочого класу в Росії [Б-III-IV-в]

¹ а—белетристика, б—фактичн. мальовничий, але науковий матеріал, в—зміст питання за суттю, теорія та історія питання, г—книги прикладного характеру, довідники.

3. Його ж „Як виникла та поширилася робоча класа“. [Г-П-В]
4. Каплун. Охороняйте жіночу працю. [Д-П-В]
5. Лаврова. Як живуть та працюють робітники-текстильщики.

[Д-І-б] і т. і.

Для селянських читачів так-само ГПО р. 1926 накреслила групи: 1) масовий селянин, 2) селянський актив і 3) діти. Підгрупи для „масового селянина“—дорослі „бородачі“; молодь; селянин; наймити; кустарі та ремісники—сезонові. Для групи „селянський актив“ підгрупи: партійці, комсомол, самоуки, культробітники. За ступнем підготовки три ступня: 1) малописьменні, 2) з підготованням, 3) з середньою освітою.

Не обмірковуючи поки що першої або другої схеми¹, вважаємо за важливе зазначити, що, як видно, й комплектування бібліотек (не лише каталогізація, бібліографія прикладна, керівництво читачем) щільно підійшло до проблеми класифікації книг за новою ознакою—не за змістом або формою, а „за читачем“, і що для комплектування бібліотек також потрібно домовитися до якоїсь одноманітної схеми та одноманітних індексів.

3. Класифікація за соціальним призначенням і розвиток бібліографії.

Говорючи про класифікацію за соціальним призначенням, доцільно мати на увазі також і третій момент. Не лише підсумовування попереднього досвіду в цім напрямку або потреби практики (видавничої, бібліотечної і т. и.) треба мати на увазі, але й так зване право бібліографічної науки висловлювати природні побажання що-до розвитку даної науки. Думка непереможно, зі слів Отле, прагне охопити іноді одним поглядом минуле, сучасне та майбутнє. Період так-званої антиципації, період певного висловлення та угадування наперед бажаного напрямку, як необхідний вислів природнього розвитку поточних фактів, це право антиципувати цілком законне право, особливо в так помітно зростаючій науці, як бібліографія. Зріст бібліографічної науки безумовно викликає необхідність класифікації друків „за читачем“. Можна показати цілий ряд прикладів, як бібліографи, чисті бібліографи (не бібліотекарі й не видавці) в своїх працях весь час наштовхуються на цю проблему, все більше й більше зростає в них бажання вивчити проблему читача, повднати проблему читача, автора та книги разом і розглядати бібліографію в новому, поширеному тлумаченні, де має місце не лише книга, опис книги, статистика книжкової продукції за відділами тої або іншої системи знань, але й автор і читач. Згадаємо перш за все праці поважного та відомого керівника Міжнародного Бібліографічного Інституту Отле, що в цілому ряді праць відзначає важливість вивчення читача. Отле учинив цілковиту допомогу в справі організації секції бібліопсихології при Інституті, він всіма способами і не раз підкреслює, що роля психології та соціології в бібліографії надзвичайно велика. Ось що говорить Отле: „Беручи свій початок в далекому минулому, перебуваючи в емпіричній та чисто описовій фазі, тепер вона (бібліографія) має можливість дати широкі

¹ Безсумніву, що в схемах Головополітосвіти РСФРР знайшла своє відображення головним чином виховальна мета, вплив, а не вільне відношення читачів до книги, не „разний підхід к книгам различных групп читателей“, як запевняють автори проекту. Ще зайвий привід домовитися до якоїсь загальної термінології та однієї ознаки підчас складання, накреслення груп.

основи будові, яку слід створити та внести до неї численні матеріали, які вона вже нагромадила. В свою чергу науки, що поєднані з нею або що попереджують її, психологія, соціологія, технологія, дають їй коштовні пояснення, користі яких вона не могла би заперечувати... Бібліографія повинна бути збудована у вигляді науки та техніки“¹. Бібліографу треба будувати свою бібліографію якимось на цих принципах, і поширитися, створивши нові науки: бібліосоціологію, бібліопсихологію, бібліономію² (технологію та формальну методу вивчення книги). Якимось треба мати на увазі читача, розробити нові проблеми класифікації друків за психологічними та соціологічними ознаками. Ту саму думку, але в дальшому оформленні та знаходимо в статтях українських бібліографів. Для прикладу зупинимось на статтях Л. Биківського, який ще р. 1921—1922 робив спроби розробити одну частину книгознавства, змінюючи відому схему М. М. Лісовського: 1) книговиробництво, 2) книгорозповсюдження, 3) книгоопис в бік нової схеми: 1) книготворення, 2) книгопоширення та 3) книговживання³. Під впливом ідей „школи праці“, а також Спенсера, Конта, Гюйо, Курнатовського (Dobro i zlo, Kraków, 1907), Маєвського (Nauka o cywilizacji, Warszawa, 1911 i 1912), Роднікова, відомого робітника в галузі „дитячої літератури“ („Книжка в системі дитячого виховання“, Київ, 1919) і під впливом праць Рубакина, Владиславлева, Козловського, Schönbach'a та інших Л. Биківський намагався розробити цілком новий відділ „книговживання“, наближаючися до книги з біологічно-філософського, певніше соціологічного в дусі Спенсера погляду.

Книга—певний організм, сконцентрована праця автора та всіх попередніх поколінь. Книгознавство—наука про життя книги, а звідси й відповідна зміна системи Лісовського. Енергія з книги переходить до читача й викликає його дію. За відповідних умов енергія знову відбивається в нових книгах, яка знову переходить в дію. Биківський особливо старанно розроблює 3-ю ланку схеми.

„Книговживання“ він поділяє на 2 частини: 1) частину теоретичну, предметом якої є теорія книговживання і 2) частину конкретно-прикладну. Конкретно-прикладна має на увазі показати, як можна знайти відповідну читачеві книгу з того або іншого питання й як найбільш продуктивно її прочитати, використати. Тому друга частина розбивається на 3 підгрупи: 1) мнемотехнічну; 2) бібліографію за психологічною та соціологічною ознакою („книгоописуючу“) та 3) мистецтво читання, як читати („книгочитання“). Тут перед нами досить чіткий підхід до питання про книговживання, певне бажання поширити поняття бібліографії, включаючи до неї не лише книги, але й взаємодію книг з читачем.

Трохи розпливчасто, але в такому ж напрямку ставить питання про „заведення читача до бібліографії“ також і М. І. Ясинський в „Записках Історико-Філологічного Відділу Української Академії Наук“ (1926, VII—VIII, стор. 520—525), в статті з приводу розуміння бібліографії проф. М. М. Куфаєвим.

¹ Ц. От ле. Библиография—наука.—„Библиографические Известия“, М., 1918, № 3—4, стор. 65—66.

² А. Сидоров. Книга, как объект изучения.—„Книга в России“, М., т. 1, стор. 10—31.

³ Див. статті Л. Биківського в час. „Українське Книгознавство“. Орган гуртка бібліологів при Україн. Господ. Акад. в Ч.С.Р., Подєбради, 1922 р., Збірники 1, 2 і 3. Особливо № 2 і № 3, а також окрему його книжку „Замітки про книгознавство та книговживання“. Подєбради, 1923, 88 стор.

Як-що згадати праці W. Hahn'a, що читав книгознавство в Львівському та Люблинському університетах (під час війни і в 1921—1922 р.р.), роботу Muszkowsk'ого (Warszawa, 1918, 1919), Rulikowsk'ого; в чеській літературі Koutnik'a та інших, як польських, так і чеських бібліографів, серед останніх особливо Ладислава Живного („Rucovět bibliografie“. I. Nauka o popisu. W Praze, 1924) побачимо, що всюди підкреслюється необхідність поширення бібліографії в бік вивчення „книговживання“, в бік вивчення „бібліопсихології“, в бік класифікації друків за якимсь установам на читачів. Živný поділяє бібліологію на 2 відділи: бібліологію загальну, теоретичну (бібліософію) та бібліологію спеціальну. Бібліологію спеціальну в свою чергу поділяє на „фізикальну“ бібліологію та на бібліологію „нефізикальну“. „Фізикальна“—наче-б то бібліологічна морфологія трактує про зовнішні ознаки книги, про фізикальний розвиток книги, про історію розвитку книги, зміну різних форм книги, про книгорозповсюдження (бібліографія, бібліотекарство). „Нефізикальна“ бібліологія,—яку можна би було ще інакше назвати бібліологічною анатомією—вивчає внутрішній бік книг, їх структуру, характер, вплив на читача, ц. т., те, що створює яко наслідок бібліопаталогію, бібліопсихологію, бібліологію соціологічну, логіку, систематику, таксономію книги, а також і бібліологічні класифікації. Бібліологію „фізикальну“ і „нефізикальну“ можна розглядати теоретично та практично. Теоретично—вивчення питання, узагальнення; практично—друж і правила друку, технологія, каталографія, бібліографія, бібліотекономія, охорона книг, шкідники книги, педагогічне значіння книги й бібліологічна педагогіка, системи класифікації книг і т. п. Згідно зі схемою Живного природньо очікувати, що бібліосоціології та бібліопсихології в теоретичнім відділі нефізикальної бібліології відповідатимуть класифікація за соціальним призначенням і відповідні психологічні каталоги в практичній роботі з книгою.

В Німеччині Schneider в своїй „Handbuch der Bibliographie“, відомому підручнику з бібліографії, підкреслює необхідність класифікації друків за якимсь установам на читача.

В Росії значна кількість бібліографів та книгознавців мають також цей ухил, висловлений ще яскравіше, ніж в країнах Заходу. А. Бем, Л. Троповський, К. Дерунов, І. Владиславлев, М. Рубакін, О. Ловягин, М. Куфаєв, М. Брендстед, М. Щелкунов, О. Фомін—і теоретично й в бібліографічних покажчиках відзначили необхідність обліку читачів, поставили та просунули вирішення тієї проблеми, яка є темою цієї статті.

О. М. Ловягин в „Основах книговедєния“ пристосовує до книги й до науки про книгу соціологічні схеми О. Конта і Г. Спенсера. Він заводить до своєї системи книгознавства нові в бібліології поняття та відділи: генетики, статички та динаміки. Весь зміст книгознавства він розкладає на 3 частини: а) історичну або генетику—походження та еволюція книги, в) статичку або морфологію, що розглядає кількість книг, склад книг за мовою, різні вигляди книг (шкільні, наукові, журналістика і т. и. і т. и.); с) динаміку, вивчення книги під час дії та різних зовнішніх сил, що впливають на життя книги (творчість, бібліофілія, бібліотеки, книга й самоосвіта, бібліопсихологія, бібліосоціологія, книжкова політика та економіка). Бібліографія у Ловягина увіходить і до другої частини, як опис книг, і до третьої частини, де поставлено питання про активне життя книги (Ловягин говорить про програми для хатнього читання, про „Среди книг“ Рубакина, про бібліопсихологію і про бібліографію, яку збудовано на облікові дані вивчення чи-

тачів). Перед смертю Ловягин наче-б то лишає заповіт—вивчати та розглядати не лише історію книги, опис книги, форму та зміст, але й книжкову акцію, динаміку книги. „Третій відділ книгознавства—пише Ловягин—торкається „книги підчас дії“. Тут йде мова про книгу, як знаряддя, за допомогою якого провадиться плановий вплив на читача: педагогічний або політичний, про книгу, як про предмет обігу, що підлягає законам попиту та пропозиції, про книгу, як предмет, що викликає збирачівські, іноді хворобливі інстинкти у тих, хто з нею стикається, про відношення поміж книгою та творцем її існування—автором“. („Основы книговедения“, Л., 1925, стор. 130—131).

„Книга, як знаряддя, за допомогою якого провадиться плановий вплив на читача: педагогічний або політичний“—перший член загальної формули: „динаміка книги, вивчення книги підчас дії“. Ми помічаємо, що занадто багато було раніше (навіть в формулі Лісовського) уділено історії та генетичній частини бібліології та бібліографії. Бідність на практичні інтереси робітників в галузі бібліографії примушувала розглядати історію та почасти техніку, як єдино допомічні для бібліографії науки. Тепер Ловягині в „Основах книговедения“ і в вступній лекції до курсу „Бібліологія“ (див. брошуру „Курсы книговедения“, Л., 1925, стор. 15—18) відзначає однобічність, недостатність такого обґрунтування: потрібні інші науки для того, щоби посунути справу теорії бібліології та справу динаміки, акції книги й книжкового змісту. Ці науки—соціологія, психологія, а не лише історія або техніка. Тому Спенсер і О. Конт посідають у Ловягина місце старих філологів та істориків.

М. М. Куфаєв в „Проблемах философии книги“ (Sertum Bibliologicum, II, 1922), потім в передмові до „Пед. бібліографії“, нарешті в статті „Книга, як поняття й предмет науки та бібліографія, як документальна наука про книгу“—також узаконює читача в бібліології та в бібліографії. До характеристики книги, до бібліографічного опису за Куфаєвим увіходить: не лише формальний опис книги, не лише пояснення теми, розкриття змісту, але й вказівки на приступність книги своїм викладом і мовою читачам того або іншого віку, освіти, начитаності¹. В бібліології—нові науки бібліопсихологію та бібліосоціологію Куфаєв визнав, як науки, що виникли в наслідок філософської самоаналізи, в якій перебуває зараз книгознавство і яка дозволила перевести потрібну для життя диференціацію завдань².

О. Г. Фомін, теж розроблюючи типи та методи складання анотацій, серед елементів анотацій зазначає „призначення та придатність твору для тої або іншої мети, для того або іншого читача“³. Той самий принцип „призначення“ він відзначив і в доповіді „Методи складання бібліографічних покажчиків“.

Проблемою книгоживання займалася також Л. Б. Хавкіна. На першій конференції наукових бібліотек РСРФР р. 1924 в Москві Хавкіна підкреслила неповність зробленого покойним М. М. Лісовським визначення „книгознавства“ в складі тільки „книговиробництва, книгоопису та книгорозповсюдження“⁴. В Ленінградському Інституті Книгознавства р. 1926 було заслухано доповідь Ривліна на тему: „Проблема книговикористовання та марксизм“.

¹ „Бібліологічні Вісті“, К. 1925, № 1—2 (8—9), стор. 5—26.

² Проф. М. Н. Куфаєв. Проблемы философии книги—„Sertum Bibliologicum“ та окремою книжкою.

³ „П. Всеросс. Библиографич. С'езд. „Тезисы к докладам“, М., 1926, стор. 41—42.

⁴ „Труды Первой Конф. Научных Библиотек РСФСР“, М., 1926, стор. 30 і стор. 29—34.

Було б технічно за неможливе і для читача заважко викладати тут погляди більшої кількості бібліографів, що так або инакше накреслюють поширення бібліографічного знання та бібліографічної класифікації в бік обліку взаємодії книги з головним фактором, що визначає її долю, з читачем. Закінчимо наші посилки словами найвидатнішого апологета поширення бібліографії М. О. Рубакина. М. О. ще р. 1911 в „Среди книг, т. I, писав: „В схемі не лише спеціально бібліологічній, але й загальній освіти бібліографія повинна посісти місце, що відповідає її величезному значінню для всієї роботи над розповсюдженням книг. В бібліографічному відділі накреслюється три головних підвідділи... по перше, бібліографія каталогізаційна, що реєструє всякі друки та класифікує їх, незалежно від оцінки їх змісту. Сюди відносяться реєстри всіх книг, що виходять, каталоги, на зразок Межовського, каталоги книгарень та почасти бібліотек, видавництва, покажчики статтів, що уміщено в різних часописах і т. д. Для бібліографії цієї категорії має інтерес всяка книга незалежно від її якості, книга взагалі, як така. По-друге, бібліографія рекомендаційна, покажчики книг, що спеціально рекомендуються для читання, підручники для самоосвіти, програми хатнього читання і т. п. Для бібліографії цього типу являє інтерес не книга взагалі, а лише та, яку вважають за найкращу, ц. т., що найбільш задовольняє саме ті вимоги, які з певною метою ставлять упорядчики таких рекомендаційних каталогів. По-третє, бібліографія історична або еволюційна, що розгортає, так би мовити, хронологічну картину, еволюцію науково-філософських і літературно-громадських течій,— загальну або спеціальну— еволюцію книжкових скарбів в їх цілому або їх окремих галузів. Для цього типу бібліографії головний інтерес мають не книги взагалі, і не лише краща книга, але саме та, яка мала найбільший вплив в еволюції людства, в розвитку думки в її головних напрямках, в боротьбі думок та ідей“. До цієї категорії Рубакин відносить почасти також свою працю „Среди книг“. „Для бібліографії цього типу найбільший інтерес безсумніву являє еволюція та боротьба думок, теорій і т. д., і кожного автора розглядають бібліографічно в залежності від того історичного моменту, коли він народився та жив. По-четверте, нарешті, бібліографія психологічна, бібліографія майбутнього¹, що розглядає та вивчає психологію книги, книжкової творчості та впливу в залежності від психологічного типу її автора-виробника та читача-споживача... Психологічна бібліографія класифікує книги в кожному відділі за їх психічними типами, за читачівськими колами і т. п.“. (стор. 99—100). Тому-що „й особу читача, і першу—ліпшу книгу, яку читають, можна вивчити в психологічному та соціологічному відношеннях за одним й тим самим програмом вивчення особи“ (стор. 179 і взагалі стор. 155—191), то „всяку книгу, ц. т. найголовніші якості її, можна висловити у вигляді формули. Всякого читача, ц. т. також найголовніші його якості, також можна висловити у вигляді формули. В основу книжкових формул можна прийняти, як вже зазначено, одну й ту саму таблицю або програм для дослідження та вивчення людської особи“ (іbid., стор. 179) Рубакин—прибічник психологічного принципу в новій класифікації книг, в класифікації з установами „на читача“. Він дав для книги чисто-психологічну формулу, але ж

¹ Написане 16 років тому.

характерним є не це. Характерною є чіткість та ясність у визначенні, як „історичної“, так і „психологічної“ бібліографії, прогноз майбутнього та перші спроби Рубакина здійснити новий рід класифікації, дати до рук читачів і керівників—бібліографію за психологічною та соціологічною ознакою¹.

Як бачимо, від тих визначень, які р. 1858 бібліографії дав Мінцлов: „Бібліографія є книгоопис, бібліографія може бути або наукова, або книгарська і як би середня між ними, для книголюбів та охотників. Ознаками їх є: грошовий прибуток, користь науки або приємне провадження часу“ („Бібліографическія Записки“, 1858 р.), або в Німеччині Еберт в *Allgemeines bibliographisches Lexikon* (1821—1830 pp.), та пізніше в Росії—Лісовський (1914, 1916 і 1919 р.), від цих визначень бібліографія далеко пішла вперед. Зараз не лише книгарську або книголюбську мету ставить бібліографія, „займаються бібліографією не для грошового прибутку, „користи“ науки або приємного провадження часу, бібліографія може бути не просто „чиста“ і „прикладна“ або „зовнішня“ та „внутрішня“, бібліографія вимагає нової, далеко не формальної розробки; перед бібліографією стоять завдання керівництва видавництвами, бібліотекарями, педагогами, над просуненнями книги в широкі читачівські маси, для роботи спеціалістів. Нова бібліографія стає дійсним ключем книжкової продукції. Поширення її функцій сприяє давньому прагненню книгознавців створити з бібліографії „ключ до всьлякого знання“. В бібліології виникають нові відділи: книговикористовування, книгоживання, бібліопсихологія, бібліосоціологія та ін., в практичному розрізі—народжуються нові системи класифікації книг: психологічна, за соціальним призначенням та інш.

Бібліографія стає не лише описовою наукою, але поступово набуває значіння та характеру нормативної науки, теорії, активної та живої своїми завданнями. Вона набуває характеру не лише констатування фактів (фотографування книжкової обгортки, статистики друку на прикінці року, або за ряд років), але й характеру певної активізації на прямку книжкової продукції в те або інше оточення, в тій або іншій кількості, керівництва читачем, зберігаючи його сили та час та збільшуючи тим самим обіг нових, що вийшли під її впливом, книг; допоміжника бібліології в будові нової ланки „книговикористовування та книгоживання“.

Але перейдемо від теоретичних питань до практичних можливостей: до класифікації за соціальним призначенням. Які її реальні форми, що слід було би покласти в основу схеми рубрик; яка номенклатура рубрик? Психологічна чи якась інша класифікація друків введе читача в бібліографію та узаконить його в ній, вирішуючи в деякій мірі тим самим питання, що давно на часі,—про „книговикористовання“.

Розділ II.

Що-ж покласти в основу класифікації за соціальним призначенням, які ознаки? Бо-ж зрозуміло, що для того, щоби створювати яку-небудь систему, потрібні певні фактори фіксації—без них взагалі не можлива ніяка класифікація. Треба встановити яку-небудь залежність, які-небудь принципи, які-небудь поділи, норми для рубрик та меж. Природньо буде покласти в основу цих рубрик звязок бібліографічного опису з одного боку з книгою, з другого боку—з автором і з читачем. Це вже ми з'ясували вище.

¹ Що таке „історична“ бібліографія Рубакина, як не закладування ним основ бібліосоціології, а бібліографія психологічна—основ бібліопсихології та класифікації друків за соціальним призначенням.

Коли ми починаємо розбиратися в тому, як це зробити, що-ж конкретно буде покладено в основу класифікації книжкового потоку що-до читача, ми одразу-ж наштовхуємося на те, що це завдання важке, що це питання далеко не так просто розв'язати, як, може, це комусь здається. Тут треба встановити, по-перше, точну термінологію, точний зміст всіх понять, якими оперуємо, по-друге,— треба домовитися, чи будемо ми класифікувати друк за соціальною ознакою, або може лише за психологічною або якоюсь іншою. Можливо, що треба комбінувати соціальну ознаку класифікації з ознакою психологічною, а потім ще й з ознакою систематики знань, а може ще й з ознакою соціальної мети, завданнями керівництва читанням, метою, яку ставить Відділ Друку, ГПО, або сам читач і т. и. і т. и. Що саме брати? Які основні елементи психіки треба брати на увагу підчас групування за психологічною ознакою; які основні рубрики, відділи, підвідділи треба взяти підчас групування за соціальними призначенням; що за мету ставить собі читач підчас читання та добору книжок; яка мета у керівника, бібліотекаря, ГПО, Відділу Друку, держави? Що таке класифікація за соціальною метою? Що таке класифікація за соціальним призначенням?

Встановити точну термінологію та точні принципи класифікації, накреслити їх в основних рисах—завдання не лише цієї статті, доповідів на II Всеросійському Бібліографічному З'їзді в Москві, але й тих майбутніх при Книжкових Палатах УСРР та РСФРР комісій та бюр, завданням яких буде поглиблення і поширення поставлених питань¹. В цій статті накреслимо лише в основних рисах те, що нам здається можливим здійснити. Можна дати певний напрям о, сказати й показати, що можна практично здійснити, що не суперечить науці, не суперечить і практиці, і що, навпаки, затримує та зводить ні на що, перекручує, завважає запровадженню цієї класифікації до бібліографічних покажчиків. І саме намагаючися відійти від різних положень, які ще спірні або ненаукові, треба взяти лише те, що й історично та й логічно можна виправдати і здійснити.

Перш за все, де вживати новий рід класифікації? Новий рід класифікації має на увазі всю книжкову продукцію взагалі, має на увазі увесь книжковий рух.

Нову класифікацію не можна обмежити лише метою рекомендаційної бібліографії, не можна звужити лише завданнями, які сполучено з безпосередньою роботою тої або іншої бібліотеки, того або іншого видавництва, окремих бібліографів. Вона потрібна для Відділу Друку, для регулювання книжкового ринку, для вивчення еволюції книжкової продукції, вивчення книжкової культури. Її треба поширити на вичерпуючу (реєстраційну) бібліографію, а потім і на інші роди бібліографії. Не можна обмежитися лише рекомендаційною бібліографією, але, звичайно, в рекомендаційній і в критичній бібліографії ця класифікація посідатиме головне місце. Це перше.

Друге, маємо п'ять відомих родів психологічної бібліографії: а) психологічна бібліографія в першому розумінні М. О. Рубакина, з рубриками та формулами книг, які він зазначив в „Практике самообразования“ (М., 1914 р.); в) психологічна бібліографія, збудована на принципах бібліопсихології (після 1920 р. та до 1926 р.); с) класифікація друків за соціальним призначенням, яку склали Книжкові Палати (українська та російська)—склали à priori (1924, 1925 і 1926 рр.);

¹ Див. резолюцію II Всеросійського Бібліографічного З'їзду в Москві (25.XI—I.XII 1926 р.) на вищезгадані доповіді, в „Книжной Летописи“, Москва, 1927, № 6, а також окремою відбиткою.

d) класифікація книг „за соціальною метою“ — система Головополітосвіти РСФРР для комплектування бібліотек. Індокси соціального призначення збудовано за принципом тієї мети, яку для різних груп читачів ставить Головополітосвіта (1926 р.); е) класифікація друків за соціальним призначенням, яку збудовано на підставі вивчення інтересів читачів, на висновках і досягненнях в галузі вивчення інтересів читачів (постанова II-го Всеросійського Бібліографічного З'їзду 1/XII 1926 р., те-саме В. Гофман (Лейпциг), те-саме американський досвід).

Із всіх 5 відомих родів психологічної бібліографії (бібліографії, яку складену з обліком не лише елементів книги, але й тих читачів, для кого книгу призначено, кому вона буде придатна) п'ятий рід як ми покажемо далі, й є найясніший, історично та логічно виправданий, практично здійснимий та науково обґрунтований. Це класифікація друків за соціальною відповідністю, за відповідністю даної книги (або даних книг) тій або іншій групі читачів, тим або іншим читачівським колам. Життя книги, практика бібліотек як раз показують, що потрібні не соціальна мета, не декретування, не призначення в розумінні зобов'язань, що походять з призначення, а психологічна відповідність, скерування книг даному читачеві на підставі закону, що висловив Генекен в „естопсихології“, закону, який уточнює бібліотечний досвід, той досвід, що дозволив практично знати інтереси читачів. З другого боку, а ні бібліографія психологічна, яку побудовано за принципами бібліопсихології (Рубакін); а ні класифікація, яку складено à priori (Книжкові Палати), не є прості та наукові. Є шлях більш доцільний, здійснимий, науково-обґрунтований та практично виправданий. Розглянемо все це докладніше.

А. Бібліопсихологія та класифікація друків за соціальним призначенням.

Чому взято принцип „соціальної“ відповідности, „соціального“ призначення, а не психологічний і не принципи бібліопсихології?

В першій та в другій спробах (р. 1910—1914 та за останні часи в р. 1920—1926) у М. О. Рубакіна було бажання піти в напрямку психологічних формул і бібліопсихологічних числових коефіцієнтів так, щоби зміст книги та запас читачівських думок з'єднати, користуючися законами старої суб'єктивної психології. Рубакін поділяв всю книжкову продукцію за „чисто психологічною ознакою“, виходячи від того, що кожен читач вимагає для себе придатної книги, що індивідуальне керівництво читачем, створення психологічних поличок для кожного—обов'язкове. Психіці читача він надає якогось цілком відокремленого існування, а процес читання розуміє, як сприймання тієї самої книги кожним читачем цілком на свій кшталт; читання книги кожним читачем відбувається таким шляхом, що один виносить з книги один зміст, одні емоції, а інший з тої-самої книги виносить зовсім інше. Ті, що вивчають психологію читача за Рубакіним, зводять всю справу до душевних переживань окремої особи, не поширюючи аналізи за ці межі, а потім на індивідуальних особливостях, які вони трактують в термінах старої суб'єктивної психології, створюють читачівські типи й типи книг. Цілком зрозуміло, що за нашого стану наукового знання спиратися на психіці кожного ізольованого (від усіх умов, що його оточують) людини, і на цій підставі створювати типи читачів і типи книг, звичайно, неможна. Психіка кожної людини самостійна, але вона, ця індивідуальна психіка, крім тих елементів—особливостей, що їй природні, і чого не можна ні спростовувати, ні

заперечувати, вона має ще багато в собі і від „суспільної людини“ і від біологічного фактору. Треба зв'язати, за цілком правильними словами П. Гурова¹, суспільні фактори з біологічними і, перш за все, вивчати їх, тому-що лише тоді ми правильно підійдемо до знання процесу читання. Психіка за даними маркс. психології—наслідок впливу природи на людину в процесі його трудового впливу на природу. Рубакин прагне надати психіці відірваного, самостійного існування; щоби зрозуміти переживання та думки читача, Рубакин рекомендує вивчати психіку читача, встановлювати його мнему. „Ми-ж пропонуємо“, говорить П. Гуров, „вивчити суспільне оточення, визнаючи соціальну обумовленість людської психіки. Визнаючи єдність психіки суспільної людини та виводячи різницю її відтінків з неподібности виробничих відносин, ми нашу увагу скеровуємо на вивчення зв'язку психіки з суспільними відносинами, а не шукаємо закономірностей на підставі одного лише вивчення психічного“². Процес читання відбувається інакше, ніж це викладено в бібліопсихології. Рубакин гадає, що мнema кожної окремої людини своєрідна остільки, що своєрідне також і розуміння того, що читається; кожний читач сам змінює та будує книгу. Між тим є безперечним факт розуміння однієї й тої самої книги всіма читачами, як-що ці читачи з одного кола, певної трудової обстанови, яку обумовлюють ті-самі біологічні та суспільні фактори. Для Рубакина навіть сприйняття кожного слова книги обумовлює різниця психіки і воно є актом психічним. Для нас же, кожне слово—соціально обумовлене, згуковий спосіб спілкування людей в процесі суспільної праці. Розуміння написаного ми завжди можемо встановити, не дивлячися на необхідність словесних висловів, тому що за кожним словом стоїть певне поняття, певна думка, підперта колективом³, а за думкою—річ, предмет. В одній і тій самій трудовій обстанові можна очікувати для всіх читачів даної галузі праці, і т. п. розуміння книги, а не „будови“ кожним читачем „свого змісту“, „своїх емоцій“, що дуже відмінні. Наче-б-то остільки відмінних, що за Рубакиним треба поділити й книгу й читача на елементи психіки та шукати більшої кількості сполучень та збігів з цих дрібних, психологічних елементів, щоби керувати читанням.

Ця впевненість в тому, що обов'язково для кожної людини необхідно підібрати придатну книгу, що кожна людина по своїй ому сприймає та сама змінює, „будує“ книгу, цей махіський погляд, цей психологізм—особливо різко помітно в останніх працях М. О., і він, звичайно, не на користь бібліографії. Необхідність створювати психологічні полицки для кожного, облік в мнemi, лише елементів психічних в термінах старої суб'єктивної психології, по-перше, підхід не науковий, а, по-друге,—він ускладнює класифікацію книг „за читачем“, він зводить новий рід класифікації фактично майже на нівець. Не будемо тут сперечатися та зазначати, чому такий погляд не науковий, чому важливіш було би від основ суб'єктивної психології, від бібліопсихології перейти до вивчення читачівства на даних беховіоризму або висновків марксистської об'єктивної психології (науки про поведження). Кілька слів, натяки ми дали вище. Нам хотілося підкреслити, що створювати класифікацію з установами на елементи психіки, на окремого читача справа практично більш ніж трудна й на початку безумовно недоцільна. Оперувати та-

¹ П. Гуров. Психология и библиотечная работа. Гос.-Научно-Исслед. Тиммеряз. Ин-т., Вологда, 1925.

² Ibidem.

³ Ibidem.

кими ознаками як: „1) поняття або загальні абстрактні уявлення; 2) образи або уявлення дуже конкретні, картинні, живі; 3) відчуття; 4) почуття, емоції, афекти і т. п. хвилювання або „рух души“; 5) бажання, хотіння, прагнення та інші волеві явища; 6) нижчі органічні почуття та інстинкти, наприклад, полове, батківське, стадне, войовниче і т. п.; 7) рух або дія“, п. т. тими категоріями переживань, які Рубакин зазначає для бібліологічного коефіцієнту¹, оперувати цією масою найскладніших, старих, не чітких ознак бібліографам і бібліотекарям по над силу. Втішаючи нас, М. О. назвав лише 7 категорій переживань, елементів психіки, але додає, що точність вивчення читача та книги вимагають установа цих категорій для 3-х сприймань тексту: 1) вербального, 2) інтервербального та 3) суправербального. Три аналізи—наслідки кожної—повинні бути висловлені бібліопсихологічними коефіцієнтами! На жаль, суб'єктивна психологія до того ж знає не 7, а і 77, і 777 елементів „індивідуальної“ читачівської психіки та й ще в різних комбінаціях і сполученнях. Цілком очевидна неможливість психологічної класифікації не лише через раніше зазначену суперечність такого підходу до процесу читання, але й через просто практичну неможливість „охопити неосяжне“, охопити те, що штучно зроблено неосяжним.

В більш простому вигляді подано поділ книг і формули книг в „Практике самообразования“ Рубакина, книзі, яку написано р. 1914, коли не було ще такої деталізації. Наведемо кілька формул:

1. А. Беклей. Життя та його діти.	Книга конкретного типу. Факти переважають. Факти описуються. Написано з настроєм.
2. Поль Бері Мих. Вагнер. Нариси зоології.	Конкретного типу. Факти описуються. Без настрою.
3. Ю. Вагнер. Підручник зоології.	Конкретного типу. Факти без опису. Без настрою.
4. Граве. Енциклопедія математики.	Абстрактного типу. Аналітичний виклад. Без настрою.
5. Ф. Кеджорі. Історія елем. математики.	Конкретного типу. Факти переважають. Факти не описуються. Без настрою.
6. Лебединців. Основи алгебри.	Абстрактного типу. Аналітичний виклад. Без настрою.
7. В. Лермантов. Про те, як машини працюють.	Абстрактного типу. Аналітичний виклад. З настроєм.
8. Джемс. Основи науки. Трактат про логіку та наукову методику.	Конкретного типу. Абстрактного типу. Переважають міркування. Аналітичний виклад. З настроєм.
9. Діцген. Аквізіт філософії.	Абстрактного типу. Настрій ідеалістичний. Аналітичного викладу. З настроєм.
10. Пірсон. Граммат. науки.	Абстрактного типу. Виклад аналітичний. Без настрою.
11. Тен. Про розум і пізнання.	Абстрактного типу. Виклад аналітичний. Виклад синтетичний. З настроєм.
12. Шарвік. Як повстає наука.	Конкретного типу. Абстрактного типу. Переважають міркування. Виклад синтетичний. З настроєм.
13. Лавров. Три бесіди про сучасне значіння філософії.	Абстрактного типу. Виклад синтетичний. З настроєм.
14. Спенсер. Поступ. його закони та причини.	Конкретного типу. Переважають міркування. Настрій оптимістичний. Виклад синтетичний.

¹ В книгах М. О. Рубакина з бібліопсихології: „Introduction à la psychologie bibliologique“, 2 tt., Paris, 1922 (4-е edition, 1924); „Что такое библ. психол.“, вид. „Колос“, Ленінград, 1924 р.; „L'organisation scientifique du travail intellectuel“...—„Bulletin de l'Institut International de Bibliographie“, 1924, sept.—octobre; „Про наукову постанову самоосвіти“—„Бібліологічні Вісті“, 1926, № 1 і „Робота бібліотекаря“ в зб. „Читатель и книга“, Харків, 1925.

Які можна зробити висновки з цієї таблички?

В таблиці помічаємо поділ книг на конкретні та абстрактні, у конкретних факти перераховуються або описуються; в абстрактних поділ на аналітичні і синтетичні, на індуктивні і дедуктивні. Маємо також поділ на емоційні („з настроєм“) та сухі, на волеві та безвільні, на книги з настроєм ідеалістичним, оптимістичним і т. п. і т. п. В термінах старої психології ці формули знов-таки вимагають обліку такої маси психологічних ознак, таких тонкощів в аналізі, що цей поділ, який збудовано за „програмами дослідю особи“ проф. А. Лазурського, д-ра Рибаківа та інш., для бібліографії є непридатний і в бібліотечній справі теж не може бути використаний, не вважаючи на ряд спроб в Уфі, в Томську, в Москві¹.

Висновки: ні в якому разі не заперечуючи ваги бібліопсихології, доводиться зазначити, що тепер класифікувати всі книги за психологічною ознакою, виходячи з попереднього досвіду бібліопсихологів, було би більш ніж трудно. Чим же користуватися в даний час, що покласти в основу життєвої класифікації?

Педагогічна думка Заходу (В. Гофман)², Америки (Уїлер)³, Росії (А. П. Болтунов)⁴, зазначають можливість: 1) наукової будови схеми, користуючися даними бехавіоризму і 2) необхідність на початку більш загального синтетичного підходу до процесу читання.

В основі лежить те, що в даний час все більше висуває і трудова школа: встановлення однозначного зв'язку між зовнішнім і внутрішнім поведінням; відомлення для педагога-практика від науково-психологічних дослідів; обмеження зовнішнім поведінням, в якійсь мірі обмеження сумарними психологічними поняттями; не психогічний, а певніше педагогічний погляд на особу того, що вчиться, на читача і т. п. Не робота для психології, а використання психології з практичною метою (бібліотечною, видавничою, бібліографічною), використання при тому таке, щоби педагог, бібліотекар, бібліограф обмежувався сумарними психологічними поняттями, а ще краще уникав би також й їх, а оперував би поняттями педагогічними. У вивченні читачівства висуваються головні з сумарних психологічних і педагогічних понять: поняття „загального інтересу“ та „читачівського інтересу“, а для класифікації: класифікація і читачів книг за „читачівським біо-соціальною колою“. Інтерес, запит, відношення до книги, трудовий досвід читача, його заняття, підготовання вік, соціальне становище, відношення до книги та частин книги, орієнтування в книзі—ось що треба розглядати.

Отже головні поділи „класифікації“ можна взяти на підставі вивчення „суспільної людини та біологічного фактору“. „Визначаючи єдність психіки суспільної людини та виводячи різниці її відтінків з неподібности виробничих відносин, ми нашу увагу ескеруємо на вивчення зв'язку психіки з суспільними відносинами,

¹ Див. психологічні формули книги в нашій книзі „О внутренней и внешней работе библиотекаря“, Белебей, Уфимської губ., 1918 р., 128 стор. Те-саме в роботах в Томську (1919—1920) і у Покровського в Москві (в 1917—21).

² Вальтер Гофман. Теория и практика библ. дела, Л., 1924, та статті про Гофмана (Ейгер, Хавкіної та інш.).

³ Wheeler. The library and the community, Chicago, 1924.

⁴ А. П. Болтунов. Педагогическая характеристика ребенка. М.-Л., 1926.

а не шукаємо закономірностей на підставі одного лише вивчення психічного“¹. З другого боку, на початку необхідний є і синтетичний підхід до процесу читання.

Синтетична метода вивчення і книги, і читача, і процесу читання є лекша, певніше, здійсниміша. Вона охоплює весь процес читання в загальному вигляді. Інтерес, робоче орієнтування читача, різних кол читачів в основних розділах книги, часопису, газети; чисто-технічне орієнтування і відношення читачів до частин книги, газети, часопису, до автора, до теми, до сюжету, до фабули, до динамічності або повільного розгортання сюжету, до сучасности твору, до ідеології, до мови, якою твір написано, нарешті, мети читання—ось що потрібно на початку і що вивчають тепер майже по всіх бібліотеках. Процес читання охоплено грубо, але зі знанням головного, того, для чого читають і як читач, різні кола читачів відносяться до твору в цілому і в головних частинах². Книгу, читача взято при синтетичній методі без непотрібного роздріблення; суб'єк і об'єкт читання виступають як ціле, без розірвання на частини; в мент поділу для того, хто поділяє, і для тих, кому поділене подано, твір втрачає свою силу; він являє з себе тоді нерухомий механізм, розібрану машину, яка з причини лише того, що її поділили на окремі частини, примушена залишатися в спокою та викликати непорозуміння сприводу свого пристосування (Геннекен)³. 1) Синтеза „естетична“, книжковий зміст, книга в цілому—ось що важливо спостерігати та вивчати для бібліотекаря і бібліографа—практика. 2) Повне виображення особи автора, повне виображення особи читача (або певніше: даної читачівської групи за переважачими біо-соціяльними властивостями)—відбувається поруч і рівнобіжно з вивченням твору.

Ніхто з бібліографів і книгознавців не може в повсякчасній роботі зайнятися марудним вивченням запасу понять, що можуть бути у даній книзі чи у даного читача, образів, асоціяцій, бажань, понять, вищих і низчих органічних почувань, афектів, інстинктів і т. п. Як що ми не пішли на цей шлях, то не лише тому, що він зв'язаний з суб'єктивною психологією; не можна стати на нього тому, що тоді ми перейдемо в галузь виключно психологічних, тонких, може дуже майстерних, але занадто дрібних класифікацій, і ніколи не доведемо їх до кінця; розподілу книг ніколи не здійснимо. Доцільніше перейти на шлях не аналізу, а цього загального „синтетичного“ підходу до процесу читання та на шлях обліку умов, впливу соціяльного оточення на людину, трудових процесів, біологічних і соціяльних ознак, які є характерними для даного кола читачів і відбиваються на процесі читання⁴. Ось чому класифікаційний поділ за соціяльними ознаками, саме за соціяльним призначенням ми кладемо в основу, залишаючи можливість в майбут-

¹ П. Гуров. Психология и библиотечная работа. „Северный Печатник“. Вологда, 1925. Государственный Научно-Исследовательский Тимирязевский Институт. Розбивка наша.

² Про синтетичну методу див. в книзі: Фридьєва и Баліка. Изучение читателя, ГПП, Москва, 1927, стор. 1—118.

³ Э. Геннекен. Опыт построения научной критики (эстопсихология), СПб, 1892, стор. 91—100.

⁴ Рівнобіжно з цим не є виключеною робота в лабораторних умовах для аналітичного вивчення читачівства, користуючися даними марксієвської психології. Див. нашу статтю „Синтетичний та аналітичний методи вивчення читача“.—„Бібліологічні Вісті“, 1926, № 1 (10), стор. 16—36.

ньому зі зростом бібліопсихології, підчас переходу від суб'єктивного до об'єктивного, підчас заведення нових даних в галузі марксістської психології, коли-небудь дійти також і до певнішої психологічної класифікації. Нова психологія саме дає підстави до того, щоби в першу чергу взяти до уваги за для читачівства всі фактори, що оточують дану особу—як вік, підготовання, праця, оточення кожного читача, всі коріння того оточення, з якого він походить і де перебуває.

Для ілюстрації доцільности такого підходу наведемо 2—3 схеми, що побудовано не на старому психологічному принципі. В даному разі, ми згадаємо Вальтера Гофмана в Лейпцигу, який в основу поклав принцип суспільности, принцип звязку соціального становища з біологічними факторами та відійшов від ознак старої психології. Створюючи свої „життєві“ та „культурні“ кола, Гофман поділяє читачів, а потім складає й каталоги для різних груп населення, і вживає умовні позначення на кожній картці каталогу того, чому можна дати назву індексів соціального призначення.

В. Гофман висовує на підставі вивчення читачівства, стать, вік, соціальну класу, як першу групу впливів, яким підпорядковано кожного читача. З взаємодії цих трьох первісних рядів він здобуває життєве коло: коло юних пролетарів, коло юних пролетарок, коло буржуазних господарок і т. п., молодь до 18 років і дорослі, пролетарські, буржуазні та академічні групи. Друга група зовнішніх впливів за Гофманом: історично-географічні умови: спадковість, ґрунт, клімат, племінне походження. В своїй взаємодії ці ряди створюють культурні кола: рейнське культурне коло, південно-німецьке та т. п. „Добір книг за культурними та життєвими колами не означає створення строго розмежованих кол, тому що здебільшого вони перехрещуються, але це означає створення таких кол, в яких по різному розташовано центри: таким чином, бібліотеки різних шарів населення, різних міст і місцевостей створюють єдність, що охоплює різноманітність, або-ж різноманітність, що перетворилася в єдність. Добір за культурним колом передбачає, що той, хто вибирає, сам належить до того культурного кола, для якого він вибирає. Добір за життєвим колом передбачає, що той, хто вибирає глибоко знайомий з духовними потребами та можливостями окремих життєвих кол“¹. Належність до тої або іншої групи у Гофмана відзначається літерою, яку записують до зшитку читача. Безпосередній досвід вчить його, що стать, вік і соціальне становище дуже впливають на характер читання та вибір книг. Статистика, за словами Ю. Ейгер, підтверджує цей досвід, дає можливість точно зафіксувати читачівські типи що до даного групування. Але в середині кожної групи є, зрозуміло, велика різноманітність індивідуальностей, і, типизуючи, можна ще ближче підійти до головної мети—уважно відокремити індивідуального читача. Бо-ж лише типизуючи, можемо ми відокремити, індивідуалізувати, лише на загальному, одноманітному тлі типу яскравіше відокремлюються індивідуальні ухили від типу, яскравіше виявляється для бібліотекаря особа читача зі всіма її особливостями².

Крім умовної літери на картці читача, в картковому настільному каталозі бібліотекаря умовними значками зазначене соціальне призначення книги. Розроблення знаків, що є для бібліотекаря допомогою

¹ Вальтер Гофман. Теория и практика библиотечного дела. Перевод с немецк. Ю. Эйгер. под ред. О. Э. Вольценбурга. С предисл. автора к русск. изданию. И-во Книжного Сектора Губоно, Ленинград, 1924, стор. 12—15, особливо 14—15.

² Ю. Эйгер. Новые направления в библиотечном деле в Германии.—„Красный Библиотекарь“, М., 1923, № 2—3, стор. 104—117.

підчас видавання, може йти дуже далеко. В лейпцигській бібліотеці червоним хрестиком позначено книги, яких не пропонують молоді, синім хрестиком — ті, які своєю витонченою, складною психологічною аналізою не придатні для непідготованого читача. Хвилястою лінією позначено книги, що вимагають спеціального математичного знання і т. п. і т. п.

Правда, підчас комплектування лейпцигських бібліотек Гофман, крім життєвого та культурного кол, бере на увагу ще й з різних спонукання: „1) потреба поширення власного кругозору за допомогою фантазії, 2) потреба в пораді або вказівці в практичних питаннях і 3) самодовліюча потреба в розумінні, зрозумінні, знанні. Звідси впливає у Гофмана поділ книжкового складу народних бібліотек на три головні відділи: I. оповідання, поезія, переживання; II. спосіб життя, життєва практика; III. світознавство та мудростезнавство (Weisheitskunde)“¹. Однак цей ухил начеб-то в „психологізм“ (його використала і Головополітосвіта РСФРР для комплектування бібліотек з установленням на „соціальну мету“) нічого спільного з психологією й з класифікацією друків „за читачем“ не має. Класифікація книг провадиться все-ж не за метою читання, а за колами — 1) життєві кола, що створені взаємодією первісних рядів: стать, вік, соціальна класа, підготовки і 2) культурні кола — група впливів: історично-географічні умови, ґрунт, підсоння, племінне походження. „Збудження“ ж мети читання мають на увазі підчас підбирання книг, для трохи іншої систематики книг в бібліотеці, ц. т. мають на увазі з міст книг і форму книг, зміст і характер викладу.

Другий приклад візьмо з практики американських бібліотек. Wheeler в своїй праці², повідомляючи про методи активності американських бібліотек, наводить цілий розділ про вивчення читачівства, що є тлом для переведення метод. Американський бібліотекар для вдалого переведення метод активності вивчає громаду, обслідуює райони, встановлює „географію та топографію“ бібліотечної роботи, особливості національних груп, переважаючи місцеві професії, особливості даного штату та даного „графства“. Характеристику американських читачівських типів Уїлер вироблює в звязку з професіями та специфічними умовами праці. Фермери-селіяни, робітники, механіки, майстри, майстри, що лагодять авто — такі мають назви читачівські групи. Як й у Гофмана, в американській практиці спостерігаємо „життєві кола“ та „облік історично-географічних умов, географії і топографії, особливостей національних груп“, дуже числених і дуже різних поміж себе в Америці через імміграцію. Замість „психології“ та „індивідуальних мнем“ Рубакина поділ читачів відбувається за: 1) соціальним становищем, 2) професією, 3) віком, 4) підготованням, 5) національністю. На-яву соціально-технічні групи, навіть не професійні, групи, що виробилися в звязку з розподілом читачів за характером праці, за місцем читача у виробництві.

Ось, напр., характеристика читачів-механіків: „майже всі вони зорганізовані в спілки. Умови праці частково стандардизовано. Зростаюче вживання автоматичних машин збільшило відсоток людей, що з дня на день роблять ту саму роботу, і не багато з них можуть встояти супроти затуплюючого розум впливу праці. Той, хто працює

¹ Л. Хавкина. Из хроники иностранных библиотек. Книжная статистика Лейпцигских городских библиотек. — „Красный Библиотекарь“, М., 1925, № 4, стор. 81—85.

² Wheeler. The library and the community, Chicago, 1924, p. 417. Цитую на підставі статті Л. Б. Хавкиної (в „Красном Библиотекаре“, 1925, № 1, стор 84—89).

в невеликій майстерні, напр., на токарському або стругальному верстаті, має справу з різноманітними маніпуляціями, і йому не доводиться зазнавати тої одноманітності, що є характерною для величезної фабрики, де з місяця на місяць робітник провадить одну певну частку роботи. Тому, що в механіків восьмигодинний робочий день, то вони мають досить часу для читання“...

„Майстри, що лагодять авто. Вони, з необхідности, повинні знати механіку та електромеханіку. Доволі значно розвинені та ініціативні. Мають нагоду зустрічатися з різними людьми, стикаються з різноманітними інтересами та поглядами. Дуже люблять читати книги з техніки, тим більше, що книги з технічних питань дбайливо підбрано в бібліотеках, і вони легко знаходять бажану тему, яка їх цікавить з цієї галузи. Для них корисно відокремлювати автову літературу“...

„Фермер-селянин. Сам собі робітник, хімік, механік, ветеринар. Інтереси його різноманітні та сполучуються з проблемами його повсякденної праці. До таких річей, як бібліотека та книги, підходить вперто, з вузько практичного боку, і доволі часто вважає „книжкову премудрість“ невикористаною. Проте, за останнє десятиліття сільсько-господарська пропаганда органів Спілки та окремих штатів вже значно пом'якшила це відношення. Як-що в потрібний мент дати йому книгу, або розділ, або сторінку, де пунктуально йде мова про те, як зробити те, що у нього зараз є на черзі, напр., як перевести канал для зрошення, як виключити двигун з його трактора, як заводити новий плідозмін, то він визнає, що книга має певне значіння. З цього й доводиться починати“...

Уїлер йде в характеристиках далі, ніж Гофман. Визначаючими будуть, як це видно з попереднього не „професії“ просто, а характер праці, ступінь автоматизації праці. І дійсно, одне—автоматична, рефлекторна праця, що затуплює читача, инша річ—напівавтоматична звичайна праця (друкарщиця, телеграфіст); инше шаблонний дбайливий токар, слюсар, праця з різноманітними маніпуляціями, де робітникові не доводиться відчувати тієї одноманітності, яка затуплює робітника великої фабрики. Ще краще—самостійна праця в межах завдання (лектор, учитель, конструктор, лікар, інженір, літератор) або вільна творча праця (вчений, мистець, композитор, організатор господарства, політичний проводир). Треба отже, розрізняти: моторову працю робітників; виконавчу працю майстрів і організуючу працю—така класифікація праці за виробничо-технічною ознакою¹, яку на практиці розрізняють американські бібліотекарі.

Як-що спробувати цей шлях класифікації читачів Уїлера за соціально-виробничо-технічною або, просто, соціально-технічною ознакою пристосувати для нашої мети, до класифікації друків за „читачем“, матимемо приблизно таку схему (в найзагальнішому вигляді):

I. Соціальне становище (робітник, селянин, кустар-ремісник, инші).	} Для кого книгу призначено.
II. Заняття, рід роботи, характер праці.	
III. Вік.	
IV. Підготовання.	
V. Національні та взагалі антропологічні ознаки.	

З II групи можна відокремити в самостійні підгрупи: а) робітників, що працюють головним чином фізично, в) майстрів, с) службовців, д) актив робітників організуючої праці—актив партійних і профспільчанських робітників, учителі, лікарі, агрономи,

¹ С. Г. Струмилин. К вопросу о классификации труда.—„Организация Труда“. Ежемесячник Института Труда, Москва, 1921, № 1, стор. 31—61.

культробітники та інші особи, що провадять які-небудь громадські обов'язки або що беруть діяльну участь в налагодженні тої галузи роботи, в якій вони працюють; е) робітники високо-організованої праці, вільної творчої праці (вчені, композитори, теоретики, організатори господарства і т. п.).

З взаємодії чотирьох первісних рядів (II групу ми розглядаємо всю в цілому, а V зовсім окремо) здобуємо цілий ряд життєвих кол: коло учнів, комсомольців, партійців, взагалі активу робітників, що провадять фізичну працю, кустарів, піонерів, робітничу молодь, майстрів різних ступнів підготовки, селян, селянську молодь і т. п. і т. п. Книжки матимуть відповідні індекси соціального призначення або реєстри книг будуть пристосовані: для учнів; для активу партійних і професійних робітників; для робітників фізичної праці; для кваліфікованих робітників (майстрів і т. п.); для кустарів; для піонерів; для дітей; для селян; для селянської молоді; для робітничої молоді; для починаючого читача; для підготованого читача; для спеціаліста і т. п. і т. п. Там же, де це буде потрібно через особливі умови, буде взято до уваги також і національну ознаку.

В. Класифікація за соціальним призначенням і мета читання.

До тої класифікації, яку оце ми накреслили на підставі схеми В. Гофмана та американської Уїлера, наближається й нова класифікація друків за соціальним призначенням, яку пропонує міський відділ Головополітосвіти РСФРР в „Проекте методического письма о комплектовании библиотек“ (Москва, 1926 р.). Про неї кілька слів ми вже згадали вище в іншому аспекті (див. стор. 10). Розглянемо цю класифікацію тепер з боку будови схеми та накреслимо сучасну схему, яку стверджує також і вивчення читачівства в СРСР. Чотири принципи бере на увагу міський відділ Головополітосвіти РСФРР для комплектування бібліотек: 1. які завдання стоять перед бібліотекою даного типу, даного району; 2. які групи населення повинна, головним чином, обслуговувати бібліотека; 3. якої трудности повинна бути книга, щоби задовольнити дані групи населення; 4. якого типу книги треба мати в бібліотеці для кращого досягнення поставленої мети.

Що треба відзначати?

Місцеві особливості, економічні, політичні, побутові. Групи населення: А) діти, Б) учні старших клас II ступня, технікумів, робфаків, радпартшкіл 2-го ступня, ВУЗ'ів, члени самоосвітніх гуртків (профграмоти, політграмоти, виробничі та инш.), В) актив радянських, партійних і професійних робітників, Г) робітники фізичної праці, Д) робітниця та дружини робітників, Е) ремісники, кустарі, Є) селяни, наймити, робітники сезонні, Ж) службовці та члени їх родини. За ступнями підготовки можна читачів розбити на такі 5 розрядів— I^о малописьменні, I починаючі читачі, ц. т. малопідготовані, що мало звикли до читання, що вчилися в школах I ступня; II середньо-підготовані, III цілком-підготований читач, що звик до читання серйозної книги, з підготованням 2 ступня; IV читачі вчені, спеціалісти, викладачі з вищою освітою, лікарі, інженіри. Четвертий момент, який на думку ГПО, не треба залишати без уваги—це типи книг в залежності від того, для якої мети їх призначено.

Почнемо наш розгляд з першого принципу. Про місцеві особливості говорив і Гофман і Уїлер, говорить і ГПО РСФРР. Як-що для комплектування треба брати на увагу місцеві особливості, тому що для текстильного району важливі книги з техніки та з тек-

стильного виробництва, для сільсько-господарського району—великий добір с.-господарської літератури, то підчас класифікації книг за соціальним призначенням ця вимога не відіграє ніякої ролі. В „Книжковому Літопису“, в бібліографічних працях ця вимога знаходить відбиток в змісті книги, а не в індексі, не в формулі кожної книги.

Національні та антропологічні особливості читача треба брати на увагу там, де цього вимагає різноманітність національностей. Але несталість в розумінні „національних“ особливостей книги дуже обмежує вживання й цього принципу підчас класифікації друків, і ледве чи потрібно в формулу книги (в „психологічну“, в індекс соціального призначення) заводити національність як великий фактор в процесі читання. Інструкція ГПО тому так і говорить: В обслугованні нацмен слід пам'ятати лише про те, що для малопідготованих читачів селян, робітників, кустарів потрібно книги мовами нацмен. Що ж до добору книг для нацмен, то його треба провадити за тими ж принципами, як і для росіян“.

Більше значіння для нашої мети має групування читачів. За схемою ГПО РСФРР, діти складають одну групу; учні та члени гуртків самоосвіти, профграмоти, політграмоти, виробничі та т. п.—одну групу. Це пояснюється начеб-то тим, що підчас обслуговування дітей, бібліотека має на увазі головним чином мету виховальну, а учням потрібно перш за все мати допомогу в навчанні. Тут можна помітити невтриманість схеми; упорядчики забувають принцип соціального становища та замість того, щоб мати на увазі: робітничу молодь, робітників, що вчаться в гуртках та що займаються самоосвітою поодиночі, учнів трудшкіл, профшкіл, вузів, дітей службовців—все зводять до однієї групи. Як ми знаємо, В. Гофман в цьому розумінні послідовніше та ясніше відокремлює „коло юних пролетарів“, „коло юних пролетарок“, „молодь до 18 років і дорослі, пролетарські, буржуазні, академічні групи“. Невтриманість схеми ГПО пояснюється тим, що міський відділ ГПО мету читання, мету школи, бібліотеки ставить на перше місце, а не дійсні групи читачів. За схемою ГПО, індекси соціального призначення можуть взяти на облік групу „учні“ і „стусні підготовки“ ц. т. книга для школяра та книга для студента будуть мати різні психологічні формули, для цього є відрізнєння, є спеціальні значки, напр., Б-І; Б-ІІ. Але те, що робітникові, учневі та членам гуртків самоосвіти потрібні будуть не лише підручники, а й загально-політична література, те, що робітнича молодь може не лише за підручниками вузів або профшкіл здобувати знання—це потрібно було би відзначити. Ряд книг повинен мати індекс призначення для такої молоді.

В групах (В) і (Г)—актив радянських, партійних і професійних робітників і група робітників—взято на увагу виробничо-технічне розшарування читачів, Головополітосвіта цілком правильно відокремлює організуючу працю від виконавчої та моторово-автоматичної праці. Одначе під партійним, радянським і профспільчанським активом ГПО розуміє занадто широке коло, аж-до включення в цю групу комсомольців поруч з партійцями, вчителями, лікарями, агрономами, профробітниками та іншими. Комсомольців краще було-б відокремити. Жінок „активу“ також треба взяти на облік окремо, тому, що читання їх, інтереси їх зовсім не збігаються з інтересами активу. Що-до активу, то бібліотека має на меті дати йому підручники, довідники, що мають діловий, практичний характер, і теоретичні праці, без яких не можна бути добрим практиком. До групи робітників (Г) відносяться, за проектом ГПО, „всі особи, що працюють головним чином

фізично, не лише індустріяльний пролетаріят, але й чорнороби, трамвайники, пекарі і т. п.". На нашу думку, слід було би відокремити „кваліфікованих“ робітників (майстрів, фрезерників, слюсарів, шоферів, машиністів, шкловарів, крицеварів, електро-монтерів і т. п.) в окрему групу, тому що одне моторова, автоматична праця (дроворуб, двірник, грубник і т. п.), інше—праця з більш складними та різноманітними маніпуляціями, що вимагає спритності, уміння та знання. Як раз бібліотечне життя ствержує важливість такого поділу.

Якщо від групи (Ж) „службовців та їх родин“, за схемою ГПО, відійшла частина до радянського „активу“ (В), то та частина, що залишилася—це робітники не організуючої праці, а виконавчої—переписувачі, телефоністи, калькулятори, пом. бухгалтерів, конторщики, друкарщині. „Для даної групи рядових службовців потрібна література, яка допомогла б ліквідувати антирадянські настрої в цих шарах, їх консервативність в побуті, в господарстві, в роботі. Тому що вимоги їх до книги—перш за все, як до засобу розваги та відпочинку, то досягнути мети можна лише за допомогою вміло підбраної, захоплююче-написаної агітаційно-політичної та науково-популярної літератури та белетристики... Крім того, для груп службовців важливо мати також книги їх спеціальності, що допомагає їм налагодити свою роботу та поглибити її. Напр., для торговельних, конторських і канцелярійних робітників—книга як з техніки торгівлі, рахівництва або діловодства, так і для орієнтування в тій галузі радянського будівництва, в якій даний службовець працює“.

В групі (Д) зазначено „робітниця та дружини робітників“, для яких, як і для робітників, призначено науково-популярну літературу, напів-белетристичну, наукову, що не вимагає попередніх теоретичних знань. Для відсталих в розвитку, консервативних в побутові, малописьменних—спеціальні книги, щоби ліквідувати їх неписьменність, з великим кеглем шрифту, зовнішністю, що приваблює принагідним змістом. Зміст же книги повинен дати в белетристичній, напівбелетристичній та науково-популярній формі правильну уяву про політику, світобудову та релігію, допомогти жінці спізнати свої громадянські права та обов'язки, свої завдання що-до виховання дітей та поліпшення побуту, санітарії й гігієни. На жаль, плутати жінок робітників і робітниць не доводиться, тому що, за авторитетною заявою бібліотекарів, це зовсім різні читачі. Робітниця ближче до робітника своїми запитамі, хоча й є особливості в її читанні. Жінки ж робітників—відстала частина читачів, яку треба цілком відокремити.

Нарешті, в групі (Е)—„Ремісники та кустарі“—завдання бібліотеки „переконати їх громадсько-політичними книгами в тому, що, вдосконалюючи свої ремесла та промисли, кооперуючи свою працю, вони сприяють не лише піднесенню свого власного добробуту, але й всього народнього господарства в цілому. Книги повинні показати кустареві, що радянська влада зробила для полекшення становища кустаря, чому перекупець-капіталіст його ворог, що дав кооперація, як її організувати та як йому підносити технічно своє ремесло та кустарний промисел“. Отже книги з кустарного промислу, з промислової кооперації, з питань збуту—будуть призначатися не лише для кооператорів, але й для кустарів і ремісників.

Отже за нашими поправками можна накреслити не 8 груп читачів, а 12. Групи ці будуть: А) Діти; Б) Учні; В) Робітнича молодь, члени самоосвітніх гуртків та тих, що займаються по-одиноці; Г) Комсомольці; Д) Радянський актив; Е) Робітники фізичної праці; Є) Кваліфіковані робітники; Ж) Ремісники та кустарі; З) Селяни; И) Служ-

бовці та члени їх родини; І) Робітниці; ІІ) Дружини робітників.

Тому що в складі однієї групи бувають читачі найрізноманітнішого підготовання, треба це брати на увагу та намічати для них книги різного ступня приступності. В „Проекте письма по вопросу о комплектовании“ ГПО РСФРР цілком правильно накреслено таких 5 рядів:

1) Малописьменні—для них потрібні книги після граматики, надруковані великим кеглем шрифту, короткими реченнями, невеликі обсягом або збірники невеличких закінчених статтів. Такі книги особливо потрібні для обслуговування жінок, робітників, селян, наймитів, робітників-сезонних (Умовний знак—1⁰).

2) Починаючі читачі—для них призначено книги першого ступня трудности, що написані простою мовою, без чужоземних слів і важких зворотів, невеликого обсягу, з малюнками, що дають основні, елементарні відомості. Такі книги потрібні для всіх груп читачів, виключаючи актив і учнів (Умовний знак—І).

3) Середньо-підготовані, що мають звичку до читання, що знайомі з загально-вживаними чужоземними словам, з обсягом знання початкової школи, школи політграмоти, іноді доволі розвинені, але позбавлені систематичного й теоретичного підготовання. Читачі, що мають практичний стаж, життєвий досвід. Для них підходять книги ІІ ступню трудности, нескладні, написані простою мовою. Такі книги потрібні для всіх попереду розглянутих груп читачів (Умовний знак—ІІ).

4) Цілком підготований читач, що звик до читання серйозної книги, з підготованням 2-го ступня, робфака, губрадпартшколи, політосвітника, народнього вчителя, кваліфіковані робітники та інші, що мають, крім практичного досвіду, також і теоретичне підготовання. Для них призначено книги ІІІ ступня приступності, серйозні, що мають на увазі певні знання. Такі книги будуть, головним чином, потрібні для груп: активу, учнів, кваліфікованих робітників і для дуже незначного шару читачів з інших груп (Умовний знак—ІІІ).

5) Читачі вчені—спеціалісти, що дуже добре знають свій предмет, викладачі, лікарі, інженіри. Для них потрібно ґрунтовні праці з головних галузів знання, монографії з спеціальних питань і т. п. (Умовний знак—ІV).

Нарешті, згідно четвертому принципу комплектування: „якого типу книги потрібно мати в бібліотеці для кращого досягнення поставленої мети“, проєкт листа створює типи книг, ще й „в залежності від того, для якої мети їх призначено“. Тут ми наптовхуємося на зовсім зайвий пакт, на плутанину „призначення“ книг: 1) за читачем і для читача, за соціальним призначенням і 2) „за метою“ читання. Послухаємо, що говорить ГПО:

„Основних типів книг можна накреслити три, виключаючи красне письменство. Одні книги написані для того, аби вони були за безпосередню допомогу підчас праці (довідник, практичні й ділові книги, методичні підручники), другі книги—мають завданням допомогу підчас навчання, підчас теоретичного вивчення питання, викладають питання по суті; треті—призначено для того, щоби зацікавити яким-небудь питанням, викликати те або інше відношення до нього читача, ц. т. література, що дає мальовничий матеріал; книги, що легко читати, з природознавства, історичні, агітаційно-політичні та інші. Бібліотека для досягнення кожної своєї ґрунтовної мети повинна мати книги всіх-типів. Є читачі, якими вона може керувати, лише маючи книги певного типу. Оскільки її завдання керувати читанням

кожного, незалежно від того, які запити він ставить до книги, бібліотека повинна мати такий добір книг з кожного питання, який допоміг би їй вільно маневрувати, дивлячися на те, чи прийшов читач вивчити питання, здобути практичні відомості, познайомитися з ними, або просто відпочити над книгою. Ставлячи собі, напр., завдання дати всім уяву про ролі Леніна в жовтневі дні, вона дає комсомольцеві, який хоче перевести заняття в гурткові на дану тему, книгу Ярославського: „Життя та діяльність Леніна“; службовцеві, який шукає цікавого читання, Дж. Ріда „Десять днів, що сколихнули світ“, робітникові, що мало читав, що попросив дати що-небудь—книгу Крупської про Леніна.

І хоча одна й та сама книга може в різних руках мати різну мету (Дж. Рід може бути вжитим: для читання, і для вивчення, як першоджерело), а один і той самий читач може стати перед бібліотекарем то як учень, то як активний громадський робітник, то як самий звичайний обиватель, ця обставина не повинна бентежити бібліотекаря. В основному ж кожний бібліотекар може більш або менш визначити, в яких комбінаціях краще за все він зуміє вжити ту або иншу книгу та до якої групи в найістотніших проявах йому віднести того або иншого читача“.

Плутанина „призначення“ книг, класифікація книг „за метою читання“ в листі ГПО зобов'язана впливові, на авторів листа, гофманського принципу комплектування лейпцигських бібліотек. Вище вже зазначалося, що Гофман, під час комплектування, крім „життєвого“ і „культурного“ кол брав на увагу ще й з різних „збудження“: 1) потребу в поширенні власного кругозору за допомогою фантазії; 2) потребу в пораді або вказівці в практичних питаннях і 3) самодовліючу потребу в розумінні, зрозумінні, знанні. Але у Гофмана звідси походить цілком правильно заміна традиційної систематики знань класифікацією новою. Виникли нові відділи та теми для комплектування. Ось ці відділи: I. Оповідання, поезія, переживання; II. Спосіб життя, життєва практика (Дім і садок, охорона здоров'я, самовиховання та самодіяльність, торгівля і сполучення, техніка, ремесла та виробництва); III. Світознавство та мудростезнавство (Військові знання, математика, письменство та мова, краєзнавство, релігія, музика, виховання та навчання, філософія, література та театр, крайнознавство та народознавство, образотворче мистецтво, історія, суспільнознавство та політика, природознавство). Комплектуючи бібліотеки, Лейпциг має в I відділі 24.992 томи (51%), в II—5.707 (12%), в III—17.920 (37%). Гофман запевняє, що традиційний систематичний розподіл понять непридатний для бібліотеки; з окремих традиційних галузів знання відбувається сполучення книг в зовсім нові угруповання за інтересами читачів, створюючи нові відділи, всупереч різним традиційним системам. „Збудження“ Гофман, як бачимо, використав для систематики, для рознесення змісту книг, для нових їх угруповань, знову-ж за змістом. Інакше робить ГПО. „Мету питання“ укладено в ГПО не в зміст книг і форму книг, не в теми, які треба висунути для комплектування, а лише в „призначення“ книг. ГПО РСФРР висовує „збудження“, „мету читання“—яко відмінні ознаки поділу книг „за читачем“ і рекомендує цю ознаку „мети“ якимось окремо вставляти в індекс соціального призначення, в психологічну формулу книги. Це безумовно помилковий шлях. Раз назавжди треба умовитися, що розуміти під „соціальним призначенням“—чи „відповідність“ книги читачеві даної групи читачів, або лише „виховальний вплив“ і „мету читання“? Коли ми говоримо, що таку-то книгу призначено для робітниць—цим береться на увагу і зміст

і форму, в якій зміст запропоновано. Книги можуть бути фактичного типу та теоретичного, наукового та прикладного, наукові та науково-популярні, з історією питання та без неї; філософія даного питання або ознайомлення з питанням, полеміка або спокійний виклад або лише ознайомлення з питанням і т. п. і т. п. Все це форма, невід'ємна від змісту, а, значить, невід'ємна й від систематики за галузями знання, за відділами. Природньо, що класифікація за соціальним призначенням, взагалі психологічна бібліографія бере на увагу, містить в собі й момент „мети“ читання, коли характеризують книгу, напр., такою формою:

Плеханів. До розвитку моністичного погляду на історію. Д—IV і Б—IV.; Ленін. Що робити. Д—III.

Ніяких додатків про характер книги тут не потрібно, або як-що й робити такий додаток значками: а)—красне письмо, б)—фактична, мальовнича, популярно-наукова книга, в)—зміст питання по суті, теорія та історія питання, г)—книга прикладного характеру, довідники, як цього хоче ГПО, то в цьому додаткові—не мета читання, а характер книги, зміст і форма книги, що сполучена зі змістом. Тоді буде Д—III в або Д—IV в, Б—IV в. Плутати мету читання, яку взято вже на увагу в індексі соціального призначення, з характером викладу книг не слід. Але як-що відокремити ці 2 питання, то врят чи потрібно, крім „призначення“, зазначати поруч і характер викладу. „Красне письмо—само говорить за себе; назва книги, наукових книг, назва серії, видання, бібліографічний опис книги чудово характеризують книгу самі по собі. Важливіш зазначити читача, для якого книгу призначено, ступінь підготовки цього читача, його соціальне становище, вік, стать, професію, рід роботи, беручи на увагу тим самим і мету читання. Цілком зрозуміло, що автори листа про комплектування домовилися до заперечення свого ж принципу „мети“, скажемо на прикладі книги Ріда „Десять днів, що сколихнули світ“.

Як що ж висовувати форму книги та позначати її умовними значками, як хочуть в ГПО, поруч з індексом призначення, то треба взяти на облік не лише „довідники“, „фактичну“, „мальовничо-популярно-наукову книгу“, а й „полемічні книги“ і „філософію питання“, і „перерахування фактів“, „протокольний опис фактів“, „методику питання“, „викладання питання“, і т. п. і т. п., цеб-то те, що М. О. Рубакин розглянув в теорії книжкового ядра („Среди книг“, т. I) і що Рубакин також відокремив від психологічної бібліографії та від „психологічних формул“.

Щоб вільно маневрувати в межах кожного відділу треба, щоби в кожному відділі були книги всіх типів—і фактичні, і теоретичні, і наукові, і науково-популярні, і синтетичні, що подають питання в цілому і монографії—що подають окремі частини питання; і методика питання, і викладання, і довідники, і часописи даної спеціальности і т. п. Це, зрозуміло, не комплектування „за метою“, а за змістом і формою, як правильно роблять і Гофман і Рубакин, і наслідки вивчення книг в такому розділі (з боку викладу, форми, структури) не потребують притягнення до себе за волосся „мети навчання, практичної роботи або розваги“. Вони потрібні просто для доброго добору книг в кожному відділі каталогу. Для кого-ж ці книги придатні та потрібні, буде зазначено в звичайному індексі соціального призначення (за групами читачів і за ступнем їх підготовки). Ніяких особливих класифікацій книг „за соціальною метою“ життя не вимагає.

С. Класифікація за соціальним призначенням на підставі вивчення читачів і за схемами, складеними à priori.

Перейдемо до останнього питання: про схеми класифікації за соціальним призначенням („поділ за призначенням книжки для того чи іншого читача“ в реєстраційній бібліографії). Українська Книжкова Палата перша запровадила в „Літопису Українського Друку“ (1925 р.) в органі державної бібліографії УСРР—розподіл книг за системою, що ми виклали на стор. 8. Нова книжкова продукція в кожному № „Літопису Українського Друку“, розподілялася за вищезазначеними відділами. Індекс соціального призначення отже не ставиться тому, що, розбиваючи всі книги за відділами схеми, нема в цьому потреби. Книжкова Палата РСФРР в „Книжной Летописи“ до цього часу не вживає рознесення книг за рубриками класифікації соціального призначення і не ставить індексів. Однак вона має свою схему, наведену нами вище, це схема для відчитності в Відділі Друку. Як ту, так і другу схему, складено à priori, і як в першій, так і в другій можна спостерігти просто механічне складення кількох ознак, поділ без певного співвідношення цих ознак однієї з одною.

Справді, в „Літопису Українського Друку“ відокремлено: „масова література“ і „красне письменство“, „дитяча література“, „учбова література“ і „методична література“, або „література для кваліфікованого читача“, „масова література“ і з другого боку: „красне письменство“ і „офіційно-документальна література“. В схемі Книжкової Палати РСФРР: „селянська література“, „робітнича література“, „решта масової літератури“—і раптом несподівано поділ в іншому напрямку: „партійна література“, „професійна література“, „кооперативна література“, „відомча література“, „довідна література“, ц. т. механічне складення кількох ознак поділу, неправильно накреслено соціальну класифікаційну шкалу.

Одне підходить до класифікації, висловуючи якісь принципи, інше—просто давати готову схему. Одна справа—визнавати необхідність розробки, вивчати читачівські запити, брати на увагу потреби читачівського оточення, класти в основу схеми дані вивчення читачівства, зовсім інша річ будова схем, можливо, зручних для статистики, що полекшують розбивання книг за відділами, але далеко не витриманих, і для бібліографії, для бібліології в науковому відношенні нічого невартих. Як-що класифікувати à priori, то класифікація за деякими ознаками, напр., за соціальною, на перший погляд наче-б то й проста, однак класифікація за іншими ознаками, хоча би за підготованістю читача або за родом заняття, вимагає відразу ж ґрунтовної, послідовної роботи; треба дійсно вивчити читачів, щоби йти від конкретного і накреслити навіть в питанні про підготованість читача правильні угруповання. Як підійти до розробки цього—це спеціальне велике питання, яке відноситься до галузі вивчення читача, ще молодій галузі знання, що не може ще претендувати на ім'я науки, але яка повинна нею стати та тим самим стати науковою базою і для класифікації за соціальним призначенням. Те, що практично зробили В. Гофман в Німеччині, Wheeler в Америці, ГПО в РСФРР, Рубакин та інші ґрунтується на цій молодій науці, на методиці та практиці вивчення читачів; їх схеми—наслідок вивчення, а не теоретичних, дедуктивних будов.

Схеми à priori для бібліографії, і для бібліології не цінні. Як-що розроблювати четвертий відділ бібліології: „книговикористовання та

книгоживання“—цілу величезну галузь, важливу для бібліологічної педагогіки, для видання книг і для бібліографії, цей відділ може спиратись лише на вивчення читачів, на вивчення книжкового впливу, на бібліопсихологію та бібліосоціологію. Класифікація друків „за соціальним призначенням“ — яскравий вислів, практичний вислів наслідків книгочитання та читачівства, бібліопсихології та бібліосоціології. Класифікацію друків треба науково розробити, беручи на увагу всі дані книгочитання.

Основне завдання—ввести в бібліографію читача, узаконити його там—можна вирішити, звичайно, лише знаючи, вивчаючи його, а не апіорно.

Вивчення читачів в бібліотечній та видавничій практиці зі свого боку також чисто логічно полягає в цій необхідності нової бібліографічної роботи, в цьому важливому поділі друків, базуючися на даних вивчення читача. Як-що зростають та поширюються межі бібліології та бібліографії, то бібліотекознавство, зі свого боку поширившись, робить свій внесок до бібліографії і до бібліології; цей внесок треба якось взяти на увагу, а не відмахуватися від нього, не будувати класифікацію свавільно.

Цілком очевидно, що апіорні схеми класифікації не поширюють бібліології, а також і не створюють можливості обліку бібліотечного досвіду та досвіду видавничого. Практично узаконені схеми Книжкових Палат треба переглянути. Нові схеми, створені шляхом вивчення читачівства, також доведеться час від часу виправляти, тому що бібліопсихологія (в нашому розумінні) буде зростати та буде виточнювати схему. В цьому обліковій практиці, досвіду, нової науки вивчення читачівства—не слабе місце, а навпаки наукова база класифікації за соціальним призначенням, і запорука її дальшого розвитку.

Д. Висновки.

Які ознаки поділу слід брати для нашої мети? Маючи на меті найможливішу простість та ясність нового вигляду класифікації, то проєкт, який ми пропонуємо, рекомендує будову в напрямку „соціального призначення“. Спроба Рубакина поділити книги за принципом чисто-психологічним, де в основу покладено увагу, пам'ять, уяву, відчужання, афект і т. п. і т. п., створює в наслідок таку масу психологічних ознак, оперувати якими ні бібліографи, ні бібліотекарі не мають змоги. Не заперечуючи важливості бібліопсихології та великого значіння дальшої розробки цієї науки, правда, на підставі не суб'єктивної, а об'єктивної психології, доводиться визнати, що зараз розбивати всі книги за психологічними типами та розбивати всіх читачів за принципом вивчення особливостей кожної людини було би надзвичайно важко й не-науково. Важливіше взяти кожного читача в певній відповідності з тим суспільним оточенням, в якому він перебуває, взяти на увагу всі фактори—біологічні та суспільні в першу чергу. Нова психологія саме дає підстави до того, щоби мати на увазі фактори,—соціальне становище, стать, вік, підготовання та професію, фах. Ця характеристика в напрямку біологічному та соціальному значно полегшує роботу й дає можливість практично розбити книжкову продукцію, з одного боку, й, з другого—читачів на певні кола, групи. Крім того, процес читання, книжку, читача треба брати напочатку синтетично, не переводючи складної аналізи. Практика бібліотек і видавництва не лише СРСР, але й Заходу (В. Гофман) і Америки (Уїлер) принципи „біо-соціального призначення“ та синтетичної методи ствержують. Соціальна, освітня, про-

фесійна та за віком характеристика читача з успіхом визначає—ми не говоримо „замінює“—психологічну характеристику. Синтетична метода дозволяє вивчати книгу, читача, процес читання без зайвого роздріблення, досить легко, швидко, здійснимо.

Цілком зрозуміло, що треба особливо обережно вибирати рубрики. Зайва деталізація рубрик соціального призначення не лише ускладнила б угруповання книг, але цього не вимагають практичні потреби. Можна накреслити на підставі вивчення читачівства такі основні рубрики соціального становища: селяни, робітники, ремісники та кустарі, інші. Потім для груп за віком: дитяча література, юнацька. Потім за ступнем підготовки добре було б відокремити 5 груп: малописьменні, малопідготовані, середньопідготовані, цілком підготовані та читачі вчені, спеціалісти. Нарешті, професійні групи—за основними та головними заняттями, за характером праці, за місцем читача в виробництві. Поминувши ознаку „стать“, як все ж мало характерну, маємо 4 напрямки: соціальне становище, групування за віком, ступнем підготовки та професійне групування. Ці чотири основні групування можуть мати поміж себе певні взаємовідносини. Напр., дитячу літературу можна сполучати і з соціальним становищем і з професіями батьків—діти селян, діти робітників, діти службовців, діти села, діти міста, робітнича молодь селянська молодь, і т. п. Тут, отже, береться перекреснення 2 або 3-х напрямків в певному розрізі даної ознаки. Групування за віком може перехрещуватися з соціальним становищем і професіями, потім, професійне групування може перехрещуватися зі ступнем підготовки (читачі різних професій, різного ступня підготовки) і за віком і т. п.

I. Основні рубрики соціального становища: селяни, робітники, ремісники, інші.

II. Групи за віком: діти, молодь, дорослі.

III. За ступнем підготовки: малописьменні, малопідготовані, середньопідготовані, спеціалісти.

IV. Професійні групи: за основною професією та за характером праці (праця організуюча; виконавча; автоматична).

Якщо одна й та сама книга може бути придатною для ряду читачівських кол, а не для одного—буде контактування рубрик. Зазначити всі тонкощі, з'ясувати поняття контактування та перехрещення рубрик, дати правила—справа інструкції, а не цієї статті. Раніш, на підставі аналізу інструкції ГПО, ми подали проєкт 12 основних читачівських груп.

Як переводити класифікацію книг за соціальним призначенням? Відомості про коло читачів, для кого призначено книгу, для кого ця книга буде придатною, беремо на підставі титульного аркушу; у випадках неясности, неповности, неправильности титульного аркушу—з передмови, оглаву або тексту. Цим можна уникнути суб'єктивности в класифікації. Треба користуватися перш за все книгою, а не своїми міркуваннями. Якщо піти іншим шляхом, шляхом суб'єктивної оцінки,—ми заплутаємося в класифікації. Формальний принцип, здоровий формальний принцип потрібний тут з багатьох міркувань. Перш за все, титульний аркуш треба взяти на увагу для того, щоби цим посередньо натискувати на видавництва, посередньо натискувати на авторів, вимагаючи виточнення титульного аркушу та передмов, щоби вони по можливості відповідали своєму призначенню. Якщо буде в „Книжкових Літописах“, в бібліографічних покажчиках, в каталогах, всюди переведено одноманітну схему та термінологію, цим буде

зроблено натиск і на автора, і на видавництво, буде усталено певні норми, точна термінологія, буде виточено титульний аркуш, оглав книги, передмову до неї. Певне зобов'язання для видавництва безсумніву виникне

Як-що уявити собі інше становище—відкидаємо титульний аркуш і будемо провадити підчас класифікації книг кожний раз чисто педагогічні розшуки, для кого яку книгу призначено,—тоді виникнуть такі труднощі: не кожний бібліограф буде займатися педагогічними проблемами, а коли б бібліографи і почали займатися такими питаннями, то вони обернулись би в бібліотекарів, в учителів, і перестали би виконувати функцію, яка їм властива та робити справу, яку від них вимагають. Це значило би також і те, що питання про титульний аркуш, про регулювання видавництв, про натиск на них з метою точности опису, точности та правильности складання тит. аркушу, було би похованим.

В рекомендаційній бібліографії слід, звичайно, базуватися на критичній оцінці книги; там бібліографу природньо цим займатися; в бібліографії реєструючій треба користуватися перш за все формальними ознаками.

За рубриками соціального призначення можна розбити не лише масову літературу, але й всю книжкову продукцію, а також і періодичний друк, тому що кожна книга має свою суспільну обумовленість і цілеве устанавлення. Цілеве устанавлення, безсумніву, є і в авторській і в кожній видавничій роботі. Оскільки потрібно, щоби вся наявність друкарської продукції мала би значок—індекс соціальної класифікації, це інше питання, але масова література звичайно, в першу чергу повинна мати таку класифікацію. Що до решти літератури, то можна встановити певний порядок чергування у вживанні класифікації за соціальним призначенням. На нашу думку, всю продукцію треба розбити за тим самим принципом. Для статистики, для Відділу Друку, для читачів, для бібліотекарів, для педагогів, для видавництв—це більш ніж важливо. Ми маємо приклад Української Книжкової Палати. Треба запровадити цей принцип також і до „Книжкових Літописів“ інших республік СРСР. Замість розбивання всіх книг за рубриками соціального призначення, як це робить „Літопис Українського Друку“ (1925 і 1926 р.р.), зручніше додавати до опису друків, що реєструють „Книжкові Літописи“, спеціальні індекси соціального призначення, поруч з індексом десяткової системи, залишивши розподіл книг або за абеткою авторів і назв, або в порядку якої-небудь систематики за змістом.

Взагалі треба зазначити, що розвиток в конкретних умовах життя СРСР широкої самоосвітньої роботи, інтензивне економічне будівництво держави, підготовування кадрів спеціалістів-практиків у всіх галузях життя—викликає гостру потребу й читача і книжкових робітників у бібліографічних показниках з вичерпуючим описом, з класифікацією в різних розрізах, при чому в характеристиці книги не лише з боку змісту, але кому книгу призначено—потреба дуже велика. Все це говорить про те, що класифікацію друків за соціальним призначенням треба запровадити:

- 1) в спеціальні бібліографічні показники, які складено для певних груп читачів (бібліографія за соціальним призначенням);
- 2) в „Книжкові Літописи“, як органи, що найбільш повно відбивають книжкову продукцію республік СРСР;
- 3) в бібліографічні праці видавництв, що друкують каталоги, бюлетені, показники та що вживають до цього часу найрізноманітніші

системи, які не об'єднано ніяким загальним планом (система проф. Л. Ільїнського, децимальна, за читачівськими групами і т. п.);

4) в рекомендаційній та в критичній бібліографії також час вже відмовитися від тої хаотичності в термінології в рубриках соціального призначення, яка має своїм наслідком погане використання книжкової продукції та зовсім не зберігає сил та часу читача.

Проблема введення читача в бібліографію, узаконювання автора та читача в бібліографії—проблема надзвичайно своєчасна; її ставлять в Польщі, Чехо-Словаччині, Німеччині, Америці, СРСР. Це питання не лише книгорозповсюдження, але й книгови-користовання та книгоопису. Наша стаття має на увазі наблизитися до розробки нового відділу бібліології—книговживання та нової відміни книгоопису—бібліографії психологічної.

З усього викладеного повинно бути зрозумілим, що введення читача в бібліографію—введення цілком правове, — правильне. Відокремлювати в даному випадкові якесь „бібліотечне“ введення читача або „апріорне“ для статистики в Відділі Друку і в Книжкових Палатах—не слід. Необхідність класифікувати друки „за читачем“ викликає зріст самої науки бібліографії, поширення бібліології та бібліологічних знань—напівзасоби, напівзаходи затримали би розвиток нових питань. Книжкові Палати, Інститути Книгознавства, бібліотечні відділи Головополітосвіти та Головнауки нехай спільно візьмуться за вироблення схеми, а також конкретних, точних інструктивних вказівок для класифікації друків за соціальним призначенням, уваюючи перевірку, виточнення схеми, дальшу розробку ряду питань з висновками та досягненнями в галузі вивчення читача та читачівства. Не треба поділяти схеми класифікації на „à priori“, „для практики“, для „Книжкових Палат“ та на схеми, що складено на підставі вивчення читача „для бібліотек“.

Серпень 1925 р.—
січень 1926 р. Київ.

B49364